

TOMAŽ LAZAR*

Začetki preučevanja zbirke orožja v Narodnem muzeju Slovenije

IZVLEČEK

Preučevanje historičnega orožja v slovenskem prostoru nima dolge strokovne tradicije. K temu so pripomogli različni razlogi – po eni strani splošno zakoreninjene predstave o nacionalni zgodovini Slovencev kot mitologiziranega naroda miroljubnih poljedelcev, po drugi strani pomanjkanje reprezentativnih plemiških zbirk starega orožja, kot so se izoblikovale v političnih središčih naše soseščine. Neizdelan odnos do vojaškozgodovinske dediščine se je pokazal že ob ustanavljanju Kranjskega deželnega muzeja v Ljubljani, kjer je to področje ostalo tako rekoč neobdelano vse do konca druge svetovne vojne. Ljubljanski muzealci so vrednost muzejske zbirke orožja zares prepoznali šele proti koncu petdesetih let 20. stoletja, očitno predvsem zaradi interesa zunanjih opazovalcev in tujih izvedencev, kot je bil dunajski kustos dr. Bruno Thomas. Šele ta premik je v Narodnem muzeju spodbudil izoblikovanje samostojnega kustodiata za orožje in bojno opremo. Njegov nosilec je postal Ferdinand Tancik, prvi specialist za vojaško dediščino starejših obdobj in kljub kratki karieri presenetljivo vpliven pionir slovenskega orožjeslovja.

KLJUČNE BESEDE

Narodni muzej Slovenije, orožje, oklepi, Bruno Thomas, Ferdinand Tancik, vojaška zgodovina, kulturna dediščina, zbirateljstvo, starine

ABSTRACT

EARLY STUDIES OF THE ARMS AND ARMOUR COLLECTION IN THE NATIONAL MUSEUM OF SLOVENIA

The study of historical arms and armour has no firmly established tradition in Slovenian scholarship. This may be attributed to various factors – on the one hand, the widely entrenched notions of Slovenia's past reduced to a mythologised nation of peace-loving country folk, and on the other hand, the lack of representative arms and armour collections belonging to noble elites, such as may be found in the neighbouring political centres. A rather unreflective approach to military historical heritage could be observed during the formative period of the Carniolan Provincial Museum in Ljubljana, the precursor to the later National Museum, where this particular field remained largely uncharted until the end of World War II. Ljubljana's museum experts ultimately recognised the true value of their arms and armour collection only towards the end of the 1950s, to a considerable extent or even mainly thanks to the interest of outside observers and foreign connoisseurs like the Viennese curator Dr Bruno Thomas. Within the National Museum, this shift finally stimulated the creation of a curatorial post devoted to arms and armour. Its tasks were entrusted to Ferdinand Tancik, Slovenia's first specialist in the military heritage of the premodern era and, despite his brief career, a surprisingly influential local pioneer in arms and armour studies.

KEYWORDS

National Museum of Slovenia, arms, armour, Bruno Thomas, Ferdinand Tancik, military history, cultural heritage, collecting, antiques

* dr., muzejski svetovalec, Narodni muzej Slovenije, Ljubljana, Slovenija, tomaz.lazar@nms.si, ORCID: 0000-0003-4723-6064.

Jeseni 2021 smo se spominjali dvestoletnice ustanovitve Kranjskega deželnege muzeja v Ljubljani, prve muzejske ustanove na slovenskem ozemlju, ki svoje poslanstvo v podobi poznejših neposrednih naslednikov neprekinjeno izpolnjuje še danes. Častitljivo obletnico smo izkoristili tudi za globlji vpogled v zapleteno, a hkrati presenetljivo površno raziskano zgodovinsko ozadje najstarejše znanstvene ustanove na Slovenskem, dejavne na področju naravne in kulturne dediščine. Plod teh prizadevanj je bila monografija *Narodni muzej Slovenije – 200 let*, doslej sploh prva celovita sinteza temeljev slovenskega muzealskega izročila.¹ Seveda pa niti z jubilejno knjižno izdajo nismo izčrpali pisane tematike slovenske muzejske preteklosti. Prej nasprotno, saj se je ob prebiranju še večinoma neraziskane arhivske dokumentacije razgalila še očitnejša nuja po ovrednotenju ožjih področij muzealskega dela, ki jim doslej nismo posvetili prave pozornosti.

Med opaznejše vrzeli v preučevanju materialne kulture na Slovenskem uvrščamo historično orožje. Tematika vojaškozgodovinske dediščine se v našo muzealsko zavest in tudi širšo zgodovinsko opisi oziroma umetnostnozgodovinsko stroko prebija šele od sredine 20. stoletja. V središču teh prizadevanj je zbirka orožja in bojne opreme Narodnega muzeja Slovenije kot ena najobsežnejših, po raznovrstnosti in zgodovinski vrednosti eksponatov pa gotovo najpomembnejša tovrstna celota v državi. Pionirske raziskave tega muzejskega korpusa v domačih okvirih niso pomenile le prve sistematične obravnave srednjeveške in zgodnjenovoveške oborožitve, temveč so odločilno pripomogle k širšemu uvajanju vojaškozgodovinskih študij starejših obdobj v slovensko stroko.

Kdaj in kako je zbirka orožja in bojne opreme Narodnega muzeja Slovenije prvič postala predmet resnejše analize, za zdaj še ni bilo podrobneje pojasnjeno. V nasprotju z dosedanjimi predstavami, ki so ta metodološki premik pripisovale samoniklemu razvoju domače stroke po drugi svetovni vojni, pregled doslej neznanih virov pokaže drugačno sliko. Razkriva namreč, da so k začetkom sistematičnega preučevanja zbirke orožja v ljubljanskem Narodnem muzeju ključno pripomogli različni zunanji dejavniki in osebnosti, katerih prispevek je bil pozneje hote ali nehote zamolčan – med drugim celo tako eminenten strokovnjak, kot je bil dunajski kustos Bruno Thomas.

HISTORIČNO OROŽJE V DOMAČEM MUZEALSTVU

V slovenskem prostoru preučevanje orožja, bojne opreme oziroma vojaške zgodovine na splošno nima globlje poklicne tradicije. Področje, ki bi ga na nemškem govornem območju opisali s pojmom *Waffenkunde* – oziroma v slovenskem prevodu še najtočneje kot »orožjeslovje«, čeprav se ta izraz v našem besednjaku ni zares uveljavil –, je bilo v našem okolju do sredine 20. stoletja tako rekoč nepopisan list. Tako stanje je precej logičen rezultat zgodovinskega razvoja na politični periferiji. Ne v Ljubljani ne kje drugod se na območju današnje Republike Slovenije ni ohranila večja, zares reprezentativna plemiška zbirka orožja, ki bi se lahko spontano razvila v jedro specializirane vojaškega (ali dvornega) muzeja. Zato domačim muzealskim pionirjem ne moremo pretirano očitati, da historičnega orožja niso dojemali kot pomembnega raziskovalnega izziva.

Graški Joanneum, ustanovljen leta 1811, je bil prvi moderni muzej, ki je s svojim delovanjem segel na obsežen del slovenskega etničnega prostora. Po njegovem zgledu so na Kranjskem deset let pozneje ustanovili deželni muzej v Ljubljani, podobno kot sloviti Joanneum prvotno zamišljen kot »univerzalno« znanstveno središče, ki naj bi pokrivalo vse vidike človeškega ustvarjanja, znanja ter naravne in kulturne dediščine.² Ta vseobsegajoča vizija se je napajala še iz duhovnih korenin razsvetljenstva in starinoslovske prakse, vendar jo je bilo zaradi hitrega razvoja znanstvenih disciplin ter specializacije znanja že sredi 19. stoletja komaj mogoče udejanjati. V Kranjskem deželnem muzeju tega niso dopuščale že utegnjujoče kadrovske zmožnosti, saj je do začetka 20. stoletja za njegove fonde skrbel en sam kustos, hkrati muzejski ravnatelj. Kot edini visoko izobražen strokovnjak, zaposlen v kolektivu, je bil odgovoren za popolnjevanje, razstavljanje in preučevanje celotnega nabora muzejskih zbirk, zato bi moral v pravi polihistorski maniri obvladovati temeljna znanja naravoslovja, humanistike in celo tehnike.

Čeprav so si zaporedni rodovi ljubljanskih kustosov prizadevali zagotoviti uravnotežen razvoj Deželnega muzeja, se je vsak od njih v skladu z lastnimi zanimanji profiliral v ožjih disciplinah. Prva desetletja muzejske ustanove je bilo v ospredju naravoslovje, še posebej botanika. Na tem področju se je odlikoval prvi polnopravni ljubljanski kustos Henrik Freyer (1832–1852) in sprva tudi njegov naslednik Karel Dežman

¹ *Narodni muzej*.

² Kotar, *Od ustanovitve*, str. 23–36; Volčjak, *Od stanovske*.

(1852–1889), dokler se ni ob odkritju kolišč na Ljubljanskem barju preusmeril v arheologijo. Ta je ostala deležna prednostne obravnave v času Alfonza Müllnerja (1889–1903) in Walterja Schmida (1905–1909), čeprav si je slednji drznil ambicioznejše seči tudi na področje etnografije. Josip Mantuani (1909–1924) je osrednjo pozornost namenil umetnostnozgodovinskim temam, predvsem likovni zbirki, še celoviteje pa se je kulturnozgodovinskemu gradivu posvetil Josip Mal (1924/1928–1945).³

V tem času se je prvotno monolitna ustanova, v skladu z novimi družbenimi razmerami *via facti* preimenovana v Narodni muzej, začejala cepiti v avtonomne člene: Etnografski (1923) in Prirodoslovni muzej (1944) ter Osrednji državni arhiv Slovenije (1945), večji del likovnih zbirk pa so pripojili Narodni galeriji, v obliki društva ustanovljeni leta 1918. Šele med Malovim ravnanjem bi lahko tudi znotraj vse bolj ozkih kompetenc ljubljanskega Narodnega muzeja opazili odločnejše korake k interni reorganizaciji dela posebej v odnosu do kulturnozgodovinskega in arheološkega gradiva.⁴ Delitev strokovnih nalog so konec februarja 1945 formalizirali z ustanovitvijo Kulturnozgodovinskega in Arheološko-prehistoričnega oddelka, dokončno pa je zaživela v petdesetih letih 20. stoletja.⁵ Šele ta prelomnica je ljubljanskim kustosom omogočila postopno specializacijo za ožja delovna področja. Med tistimi tako pomembnimi, da so upravičila oblikovanje samostojnih kustodiatov, je bila v zgodnjih šestdesetih letih prepoznana tudi muzejska zbirka orožja in bojne opreme.

ZAČETKI ZBIRKE OROŽJA V NARODNEM MUZEJU SLOVENIJE

V nasprotju z nekaterimi drugimi evropskimi narodi, ki so se v dobi nacionalizma poistovetili z (bolj ali manj mitologizirano) vojaško preteklostjo, so utemeljitelji Kranjskega deželnega muzeja domoljubni zanos večinoma črpali iz drugačnih virov – navdušenjem nad bogato domačo zgodovino ter dosežki domačega uma in pridnih rok. Komaj rojenega muzeja niso dojemali zgolj kot ustanove, zadolžene za zbiranje oziroma preučevanje naravne in kulturne dediščine, temveč kot živo, vsestransko dejavno središče, ki bo neposredno prispevalo k blagostanju domače dežele.

Zato ne preseneča, da ljubljanski škof Avgustin Gruber (1815–1823) v izvornem konceptu muzejske ustanove vojaškozgodovinskih ostalin ni posebej navedel med tistimi kategorijami gradiva, ki jim je pripisoval največjo težo v zbiralni politiki. To se mu najbrž niti ni zdelo potrebno, saj so orožje in druge militarije samoumevno sodili v sklop »zgodovinskih spomenikov«, ki jih je definirjal kot pričevalce deželne preteklosti.⁶ Gruberjevo pisanje je februarja 1823 skoraj dobesedno povzel ilirski guverner Jožef Kamilo baron Schmidburg (1822–1840) v javnem pozivu domačim »prijateljem znanosti«, naj novorojeni muzej obdarujejo s starinami, umetninami in denarno pomočjo. Čeprav je Schmidburg na zadnjih dveh straneh razglasa Kranjcem polaskal za domoljubje, izkazano »tako v časih miru kot nevarnosti«, bi v sobesedilu zaman iskali izrazitejši poudarek bojevniske preteklosti.⁷

Tega ne gre razumeti kot izraz pacifizma, temveč prej kot posledico pomanjkanja gradiva, s katerim bi lahko predstavili reprezentativne epizode deželne vojaške zgodovine. Za domače rodoljube je tako očitna bela lisa nedvomno pomenila nadležno oviro. Franc Jožef grof Hohenwart (1771–1844), predan naravoslovec in ključni utemeljitelj Kranjskega deželnega muzeja, je ob odprtju prve stalne razstave 4. oktobra 1831 odkrito tožil nad skromnostjo ohranjenih spomenikov, ki bi ponazarjali sicer številna zgodovinsko izpričana slavna dejanja Kranjcev – predvsem junaško obrambo pred osmanskimi »silami polmeseca«. Toda med tistimi redkimi predmeti v tedaj še dokaj pičlem muzejskem fondu, ki so vendarle simbolizirali bojevniske vrline prednikov, je opozoril zgolj na kamnite viteške nagrobnike in prapora deželne konjenice.⁸

Težko razumljivo se zdi, da je Hohenwart v isti sapi povsem prezrl zbirko arheoloških najdb, ki jo je muzeju podaril ljubljanski župan Hradecky (1820–1846) – po opisu v pet let pozneje izdanem tiskanem vodniku skupno »127 starin in kosov orožja«, odkritih med regulacijo Ljubljance. Za sumarno oznako se je skrival prvi zametek zbirke, ki je s poznejšimi pridobitvami iz struge Ljubljance in z Ljubljanskega barja prerasla v pravo zakladnico vojaških ostalin, od katerih po zgodovinski vrednosti izstopajo predvsem dobro ohranjeni srednjeveški meči.⁹ Kot dokazuje sočasna grafika Marka Charla, je bilo to gradivo uvrščeno že v najstarejšo iteracijo stalne postavitve, urejeno

³ Kotar, Od ustanovitve; Kotar, Od nastopa.

⁴ Kos, Umetnostna zbirka, str. 239–245; Lazar, Od postopnih, str. 182–184; Lazar, Oddelek, str. 317–318; Rogelj Škafar, Frelih, Etnografske zbirke.

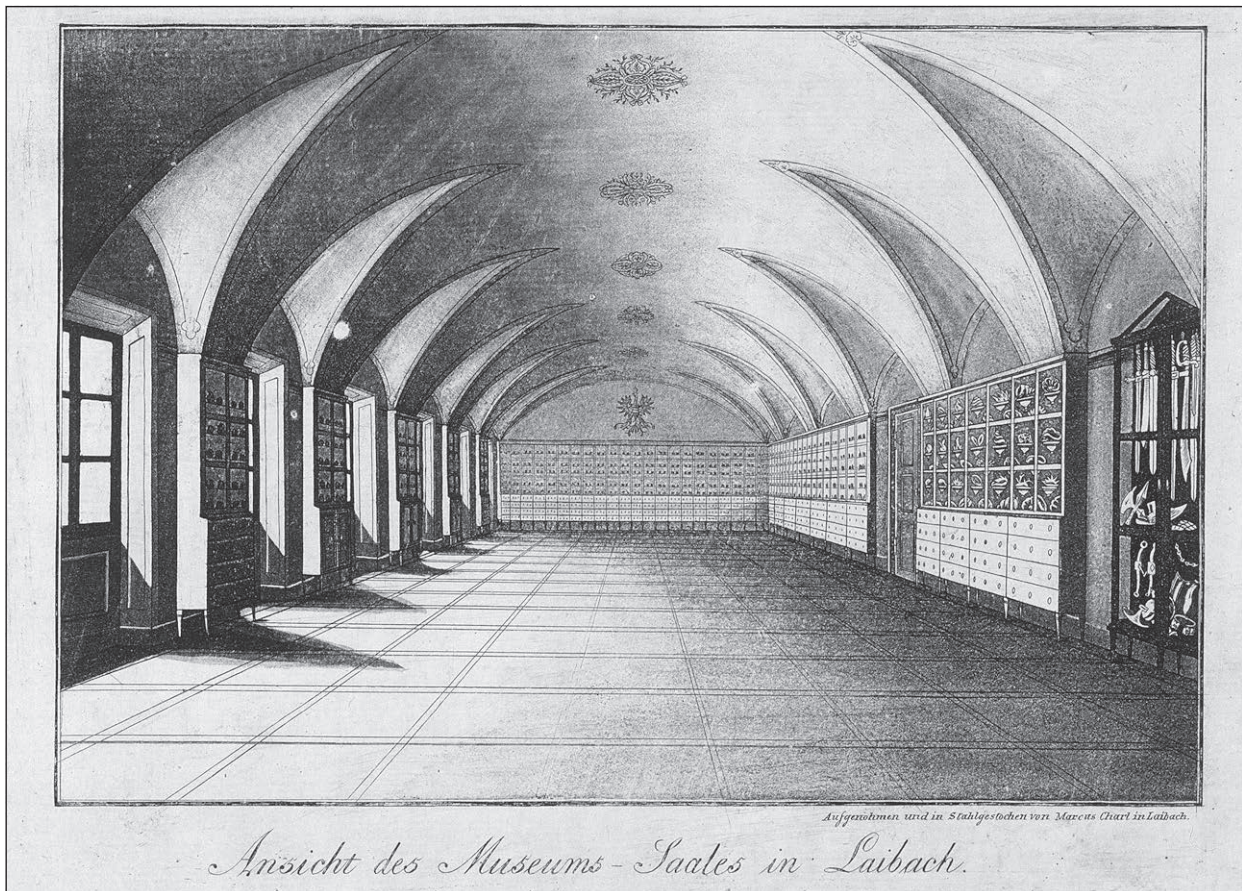
⁵ Lazar, Oddelek, str. 317–318.

⁶ Volčjak, Od stanovske, str. 83.

⁷ Schmidburg, *An die vaterländischen*.

⁸ *Die Eröffnung*, str. 4; za prapora gl. Reisp, Zastava.

⁹ Nabergoj, *Srednjeveško orožje*, str. 87–93.

Prvotna stalna razstava Deželnega muzeja v ljubljanskem liceju leta 1831. Primerki orožja so vidni v prvi vitrini na desni (grafika: Marko Charl).

v prvi razstavni dvorani ljubljanskega liceja, do leta 1836 pa so ga premestili v veliko vitrino v tretji razstavni dvorani, kjer je bilo predstavljeno skupaj z numizmatičnimi najdbami iz Ljubljane.¹⁰ Kljub temu se zdi, da se ne Hohenwart ne njegovi sodobniki niso povsem zavedali izpovedne moči arheoloških najdb. Namesto da bi v historičnem orožju iz zbirke župana Hradeckega prepoznali objektivno pričo deželne preteklosti, so ga dojemali predvsem kot starinsko kuriozitet.

Muzejska zbirka militarij se je v naslednjih desetletjih širila le počasi in nesistematično, z naključnimi darovi ali posameznimi pridobitvami. V miselnih okvirih tedanjih ljubljanskih muzealcev je historično orožje zavzemalo obrobno, čeprav vsaj v očeh širše javnosti gotovo privlačen »železni repertoar« deželnih starožitnosti. A če je sprva ostajalo omejeno predvsem na arheologijo, so ga z dotokom večinoma mlajšega gradiva iz obdobja srednjega in novega veka sčasoma začeli pojmovati kot sestavni del kulturnozgodovinskih zbirk – in to ne glede na dejansko poreklo posa-

meznih primerkov, od katerih je občuten delež izhajal iz arheološkega konteksta. Tako prakso je v zadnjem obdobju strokovnega dela v Kranjskem deželnem muzeju zakoličil Karel Dežman (1821–1889). Ob izgradnji muzejske palače je v njenih razstavnih prostorih uredil novo stalno postavitev, ki je hkrati odražala korenito prevrednoten odnos do muzejskih zbirk. Kot osrednji znanstveni utemeljitelj arheologije v slovenskem prostoru je bil Dežman prvi ljubljanski muzealec, ki je starejše arheološko gradivo bolj ali manj dosledno ločeval od mlajšega »kulturnozgodovinskega« iz »nearheoloških« dob, kot prelomnica med tema kategorijama pa se je uveljavila kronološka meja okrog leta 1000.¹¹

Novi konceptualni pogledi so pomembno zaznamovali nadaljnji razvoj muzejske zbirke orožja in bojne opreme. Najpozneje odtlej ni bilo več dvoma, da bodo vanjo uvrščali zgolj predmete »mlajšega« izvora oziroma iz »zgodovinskih« dob, datirane od visokega srednjega veka do sodobnosti. Vse starejše primerke iz »arheoloških« obdobji so vključili v arheološke zbirke, načelno urejene

¹⁰ Hohenwart, *Leitfaden*, str. 13–15; prim. Nabergoj, *Srednjeveško orožje*, str. 9–13, 87–93; Lazar, *Oddelek*, str. 320–321; Oitzl, *Od dvorane*, str. 150.

¹¹ Lazar, *Oddelek*, str. 323–325; prim. Arhiv NMS, šk. 1918, mapa 255, št. 466; šk. 1945, št. 79; Ložar, *Arheološki*.

po kronološkem ključu. Tako jih ni bilo mogoče obravnavati kot samostojno kategorijo, saj so se razpršili med skupinami tipološko raznorodnih eksponatov, ki jih je povezovala pripadnost istemu kronološkemu obdobju in morda še najdiščni lokaciji, ne pa namembnost, ki je bila v takšni klasifikaciji gradiva drugotnega pomena.¹²

Dežmanova muzealska vizija pojasnjuje, zakaj je bilo historično orožje na leta 1888 dokončani stalni razstavi kot vsebinsko zaokrožena celota uvrščeno med kulturnozgodovinske zbirke v drugi polovici dvorane št. IV. Na tem mestu si je obiskovalec lahko ogledal barvit nabor hladnega, ognjenega in zaščitnega orožja iz srednjega in zgodnjega novega veka. Toda to gradivo ni bilo predstavljeno povsem samo zase, temveč ob boku raznovrstnih umetnoobrtnih izdelkov iz istega časa. Še nekaj primerkov večinoma tedaj zelo modnega orientalskega orožja je bilo razstavljenih med zapuščino ljubljanskega mecena Viktorja Smoleta (1842–1885) v dvorani št. VI.¹³ Taka umešitev historičnega orožja jasno priča o tedanjem dojemanju vojaškozgodovinske dediščine. S slednjo se Dežman ni nikoli resneje ukvarjal, čeprav se je v dolgi karieri sicer spoprijel z zelo raznolikimi izzivi. Njegov razstavni koncept nakazuje, da v historičnem orožju ni prepoznaval globljega izpovednega vira za krajevno zgodovino, pač pa ga je obravnaval kot podvrsto umetne obrti – torej kot pričevalce človeške ustvarjalnosti, zanimive predvsem po estetski in tehnični plati.

Kolikor lahko presodimo iz razvoja muzejske ustanove na prelomu v 20. stoletje, so podobne nazore delili Dežmanovi nasledniki. Ko se je Alfonz Müllner leta 1893 lotil pisanja prve inventarne knjige kulturnozgodovinskih zbirk, je pregled začel s srednjeveškimi meči iz Ljubljane. To daje slutiti, da je v zbirki orožja prepoznal dragoceno celoto, prav tako pa velja upoštevati, da so vodne najdbe srednjeveškega hladnega orožja iz donacije župana Hradeckega že od formativnih let Kranjskega deželnega muzeja sodile med najvidnejše sklope gradiva v kulturnozgodovinskem fondu.¹⁴ A militarije zato niso bile deležne kakr-

šne koli bolj sistematične vsebinske obravnave, saj so tudi v naslednjih treh desetletjih ostajale v senci drugih prioritet. Tega ni spremenil niti prihod Josipa Mantuanija, s katerim se je težišče strokovnega dela prvič dotlej preneslo na kulturnozgodovinsko gradivo – a s poudarkom na umetnostni zbirki in ne denimo vojaškozgodovinski dediščini.

MED SVETOVNIMA VOJNAMA

Po spletu okoliščin je muzejska orožarna pravo renesanso doživela v času Mantuanijevega naslednika. Josip Mal, eden najvidnejših slovenskih zgodovinarjev medvojne obdobja, si je za osrednji cilj zadal popolnitev kulturnozgodovinskega fonda. K temu so odločilno pripomogle trenutne razmere v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. V letih po razpadu habsburške monarhije in zlasti na vrhuncu svetovne finančne krize od jeseni 1929 se je domače tržišče zasičilo s ponudbo starin oziroma umetnin iz posesti plemiškega in meščanskega sloja. Njegovi pripadniki, v jugoslovanski državi večinoma obsojeni na položaj nezaželenih starih elit, so množično razprodajali svoje imetje in se izseljevali na tuje, številne so v to nazadnje prisilile zaostrene gospodarske razmere.¹⁵

Ko je grozilo, da se utegne velik del dragocene kulturne dediščine v zasebni lasti nenadzorovano razpršiti ali celo porazgubiti med kupce onstran državnih meja, je Josip Mal prepoznal enkratno priložnost. Z energično akcisijsko politiko mu je ob posluhu banske uprave ter Zbornice za trgovino, obrt in industrijo uspelo kulturnozgodovinski oddelek Narodnega muzeja obogatiti z raznolikim gradivom iz obdobja srednjega, predvsem pa zgodnjega novega veka, med katerim so prevladovali pohištvo, stanovanjska oprema in drugi predmeti uporabne umetnosti ter umetniška dela.

V tem naboru so se znašli tudi primerki orožja in bojne opreme. V poznih dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja so se v muzejski zbirki nakopičili zlasti z nakupi in prevzemi večjih zaključenih celot. Leta 1929 je Narodni muzej odkupil izjemno obsežno zbirko profesorja Otona Grebenca (1875–1945), ki je poleg drugega etnografskega oziroma kulturnozgodovinskega gradiva vključevala več deset kosov hladnega in ognjenega orožja ter različnega pribora, čeprav večinoma slabše ohranjene in manjše vrednosti.¹⁶ V splošnem naj-

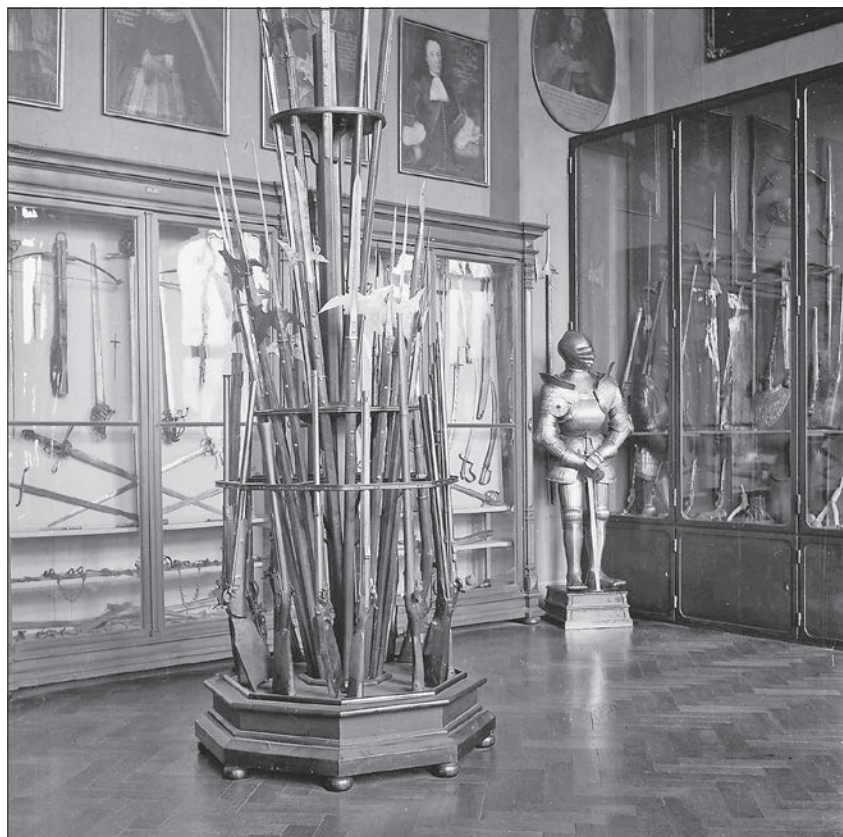
¹² S takšno delitvijo interesnih področij so strokovni delavci Narodnega muzeja prelomili šele v šestdesetih letih 20. stoletja, ko so muzejski arheologi začeli polnopravno preučevati tudi najdišča iz mlajših oziroma »zgodovinskih« dob. Nova paradigma je neizogibno privedla do določenih neskladij, saj so bile odtlej pridobljene arheološke najdbe orožja iz časa po letu 1000 uvrščene v fond Arheološkega oddelka, ne pa v zbirko orožja in bojne opreme Oddelka za zgodovino in uporabno umetnost, ki sicer hrani glavnino tovrstnega gradiva.

¹³ Deschmann, *Führer*, str. 124–145, 157.

¹⁴ Dokumentacija OZUU, Stara inventarna knjiga I (inv. št. I–9424).

¹⁵ Horvat, Dr. Josip.

¹⁶ V stari inventarni knjigi Narodnega muzeja so pridobitve iz Grebenčeve zbirke vpisane pod številkami 11000–13797. Od tega je orožje – vključno z raznovrstnim priborom, sestavnimi deli mehanizmov in konjeniško opremo – zavedeno pod inventarnimi številkami 13530–13792

Stalna postavitev zbirke orožja v Narodnem muzeju okrog leta 1945 (Fototeka NMS).

pomembnejša širitev je sledila leta 1935 ob prevzemu nekdanje zbirke barona Hansa Kometra (1850–1925) z dvorca Pukštajn pri Dravogradu – skupno 97 kataloških enot hladnega in ognjenega orožja, oklepov, čelad in konjeniške opreme, med njimi so tudi izrazito kapitalni eksponati.¹⁷ Zadnji obsežnejši skupek historičnega orožja, ki ga je ljubljanski Narodni muzej pridobil, še preden je vihar druge svetovne vojne neposredno zajel Kraljevino Jugoslavijo, je bila zapuščina znamenite ljubljanske rodbine Wurzbach, odkupljena v letih 1939/40.¹⁸

Izkupiček Malovih prizadevanj je postal viden zelo kmalu, saj so novopridobljene eksponate sproti umeščali na stalno razstavo. Druge možnosti niti ni bilo, ker je v utesnjeni muzejski palači zmanjkalo prostora za dolgoročno deponiranje gradiva. Na predvečer nove svetovne vojne se je tako v ljubljanskem Narodnem muzeju izoblikovala privlačno urejena orožarna, ki je zbujala zanimanje obiskovalcev od blizu in daleč. Kljub

temu je moralo preteči še precej časa, preden je njena vsebina postala predmet strokovnega preučevanja. V razburkanem medvojnem obdobju to ni bilo realno izvedljivo že zaradi izrazito prešibke kadrovske zasedbe.

Od avgusta 1924, ko je Josip Mal (prvič)¹⁹ nastopil ravnateljsko funkcijo, je moral hkrati prevzeti pristojnosti nad celotnim fondom premične kulturne dediščine v Narodnem muzeju. Leta 1928 mu je po dolgotrajnih prizadevanjih končno uspelo okrepiti strokovni kolektiv z zaposlitvijo novega kustosa Rajka Ložarja, ki je prevzel skrb za arheološke zbirke.²⁰ Čeprav razbremenjen občutnega dela kustodialnih kompetenc, je Mal poleg opravljanja ravnateljskih obveznosti tudi poslej ostajal edina strokovna moč v Narodnem muzeju, odgovorna za kulturnozgodovinsko gradivo.

oziroma internimi oznakami 1–242Or. Dokumentacija OZUU, Inventarna knjiga Kulturna zgodovina 3; prim. Makarovič, O Grebenčevi.

¹⁷ Lazar, Baron Hans.

¹⁸ Dokumentacija OZUU, Inventarna knjiga Kulturna zgodovina 2, inv. št. 10908–10926 in 10931–10939. V tem sklopu je med januarja 1940 pridobljenimi predmeti iz Wurzbachove zbirke zabeleženih 25 kosov (večinoma hladnega) orožja in nekaj primerkov kovinskega okovja.

¹⁹ S kraljevim ukazom so Mala formalno že 30. novembra 1924 premestili na položaj arhivarja in ga razrešili ravnateljstva, čeprav je to funkcijo še naprej opravljal kot vršilec dolžnosti. Po zapletenem sosledju političnih intrig je bil na ravnateljsko mesto februarja 1926 imenovan zgodovinar Dragotin Lončar, vendar je vodenje muzeja dejansko prevzel šele septembra 1927 – in še to zgolj do naslednjega februarja. Tedaj so ga zaradi spremenjenega ravnoesja moči v novi vladi Kraljevine SHS odstranili z ravnateljskega položaja in nanj ponovno imenovali Josipa Mala. Gl. Arhiv NMS, šk. 1926, št. 246; Dular, Dr. Dragotin.

²⁰ Arhiv NMS, šk. 1924, št. 618; Mal, *Vodnik*, str. 19–20; Lazar, *Od postopnih*, str. 163–174.

Kot vrhunsko usposobljen in široko razgledan strokovnjak je preučeval različne vrste materialne kulture. Toda na področje vojaškozgodovinske dediščine je segal le redko, morda prvič leta 1925, ko je za Narodni muzej odbral primerke starejšega orožja, zaplenjenega civilnim osebam med prvo svetovno vojno oziroma takoj po njej.²¹ Da mu ta tematika ni bila zares blizu, je med drugim mogoče opaziti ob branju njegovega muzejskega vodnika, izdanega leta 1931. V sklopu predstavitve uporabne umetnosti je razvoju oborožitvene tehnike v srednjem in zgodnjem novem veku odmeril precej prostora.²² Vendar ob branju tega besedila postane očitno, da ga je sestavil orožjeslovja ne posebej več pisec, ki si je nalogo prizadeval opraviti po najboljših močeh ob pomoči standardne, a že takrat nekoliko presežene pregledne literature.²³

Do sredine tridesetih let je Mal z izjemnimi napori skoraj nepredstavljivo obogatil muzejski fond. Žal je skokovito povečevanje zbirk hitro preseglo skromne kadrovske zmogljivosti muzejske ustanove, ki niso zmogle niti sprotnega inventariziranja tekoče akcesije, kaj šele bolj poglobljenega vrednotenja posameznih eksponatov. V zbirki orožja in bojne opreme so se medtem nakopičili primerki zelo raznovrstnega izvora in kakovosti. Poleg pristnih predmetov, celo nekaterih prvovrstnih raritet, se je na stalni razstavi znašel občuten delež historicističnih kopij ali ponaredkov. Ob pomanjkanju ustrezno specializiranega kustosa se takim posledicam premalo kritičnega vključevanja gradiva iz zasebnih zbirk preprosto ni bilo mogoče izogniti. Sicer pa to ni bila zgolj trenutna težava Narodnega muzeja v medvojnih letih, temveč širši problem slovenske muzejske mreže, v kateri je bila vojaškozgodovinska dediščina starejših obdobji zelo dolgo potisnjena na obrobje.

OROŽJESLOVJE KOT RAZISKOVALNA DISCIPLINA

Zametki sistematičnega preučevanja historičnega orožja v Evropi segajo v zgodnje 19. stoletje. Za morda najzgodnejšega utemeljitelja te disci-

pline velja angleški starinoslovec Samuel Rush Meyrick (1783–1848), avtor prelomnega sintetičnega dela *A Critical Enquiry into Antient Armour* iz leta 1824, ki je zakoličilo povsem nov, zlasti v metodološkem pogledu še dolgo zelo vpliven pristop k tematiki srednjeveške in zgodnjeno-veške oborožitve.²⁴ Temu revolucionarnemu prispevku je v sredini in drugi polovici 19. stoletja sledila »zlata generacija« romantično navdihnjenih zbiralcev in »diletantov« v plemenitem pomenu besede. Vrhunec je doživela v petdesetih in šestdesetih letih v Parizu, ob dvoru francoskega cesarja Napoleona III. (1852–1870), ki je veljal za darežljivega mecena, velikega ljubitelja starin in ne nazadnje odličnega poznavalca orožarske tehnike, predvsem topništva.²⁵ Najvidnejši predstavnik tega miljeja je bil arhitekt in starinoslovec Eugène-Emmanuel Viollet-le-Duc (1814–1879), avtor bogatega knjižnega opusa, v katerem se je posebej posvetil srednjeveškemu napadalnemu in obrambnemu orožju.²⁶

Med številnimi mednarodno priznanimi zbiralci iz istega kroga je morda najtrajnejši pečat zapustil Richard Wallace (1818–1890). V Londonu je uredil prvovrsten zasebni muzej, v katerem si lahko obiskovalci še danes ogledajo eno najpopolnejših zbirk srednjeveškega in zgodnjeno-veškega orožja.²⁷ Blišč Pariza v dobi drugega cesarstva pa je pritegnil tudi ljubitelje starin iz nemško govorečih dežel. Med njimi si je verjetno največji sloves ustvaril August(e) Demmin (1817–1898). Kot zbiralca sta ga zanimala predvsem keramika in orožje. Slednji tematiki je leta 1869 posvetil obsežno monografsko študijo, ki je izšla v francoskem in nemškem jeziku ter nato še v večkrat posodobljenih nemških izdajah.²⁸

Usodni poraz v vojni s Prusijo je leta 1871 razblinil sanje o novem francoskem imperiju in zadal uničujoč poraz pariškemu starinarskemu kro-

21 Arhiv NMS, šk. 1925, št. 200, 229.

22 Mal, *Vodnik*, str. 128–134.

23 Med temeljnimi pregledi, tedaj dostopnimi v ljubljanskem Narodnem muzeju, so Josip Mal, njegovi sodobniki in neposredni nasledniki črpali predvsem iz monumentalnih, a vsebinsko že zastarelih študij Augusta Demmina; muzejska knjižnica hrani dve nemški izdaji njegove enciklopedije, in sicer drugo iz leta 1886 ter četrto iz leta 1893. Gl. Demmin, *Die Kriegswaffen 1886*; isti, *Die Kriegswaffen 1893*. Intenzivno so se opirali tudi na drugo izdajo precej bolj zgoščenega priročnika Ericha Haenela iz leta 1920. Gl. Haenel, *Alte Waffen*.

24 Meyrick, *A Critical*. V Veliki Britaniji je to izročilo nadaljeval predvsem John Hewitt (1807–1878), med drugim avtor izčrpnega kataloga zbirke v londonskem Towerju (Hewitt, *The Tower*) in obsežne pregledne študije o razvoju orožja, ki je izšla v obliki trilogije (Hewitt, *Ancient Armour*).

25 Med letoma 1846 in 1871 je v sodelovanju z Ildéonsom Favejem izdal obsežno serijo o razvoju topništva v šestih zvezkih. Resnici na ljubo ni povsem jasno, kakšen delež je francoski predsednik in pozneje cesar prispeval k temu izjemnemu zgodovinopisnemu delu. Zdi se, da moramo glavnino avtorstva vendarle pripisati Faveju, ki se je že pred nastankom monografske serije intenzivno ukvarjal z raziskovanjem zgodovine smodnika. Gl. Bonaparte, *Études*.

26 Viollet-le-Duc, *Dictionnaire*.

27 Za kataloško objavo zbirke gl. Mann, *Wallace Collection 1*; isti, *Wallace Collection 2*.

28 Demmin, *Guide*; Demmin, *Die Kriegswaffen 1869*.

gu. Toda vplive njegovega izročila je bilo mogoče čutiti še več desetletij. Na Avstro-Ogrskem jih je posebej vpadljivo utelešal grof Hans Wilczek (1837–1922), eden najbogatejših domačih veleposestnikov in industrialcev, izvrsten atlet, junak bitke pri Kraljevem Gradcu, polarni raziskovalec ter strasten zbiralec starega orožja.²⁹ V senci tako prepoznavnih posameznikov si je pot utirala množica bolj anonimnih ljubiteljev bridkega jekla, ki so v hlepenju po lastnih zbirkah orožja in impozantnih »viteških sobanah« poganjali kolesje mednarodnega trga starin, pa tudi prave industrije bolj ali manj posrečenih imitacij oziroma zavestnih ponaredkov orožja in oklepov iz idealizirane preteklosti.³⁰

Toda na prelomu v 20. stoletje je že postajalo jasno, da se doba polihistorskih zanesenjakov, ljubiteljskih starinoslovcev in historicistične mode nepreklicno izteka. Na raziskovalni ravni so jih izpodrivali novi rodovi vse bolj izobraženih specialistov, ki so k tematiki historičnega orožja pristopali z znanstvenih izhodišč – ali, konkretnije, na podlagi pozitivističnega preučevanja primarnih virov. V okolju pozne habsburške monarhije se je na tem področju najvidneje udeleževal inženirski častnik in slušatelj dunajske Akademije za likovno umetnost Wendelin Boeheim (1832–1900), osrednji ustanovitelj eminentnega društva *Gesellschaft für Historische Waffen- und Kostümkunde* (1896) in avtor številnih prelomnih študij ter vplivnega orožjeslovnega priročnika za obdobje srednjega in zgodnjega novega veka.³¹ Njegovo raziskovalno delo je bilo izrazito interdisciplinarno, saj je vključevalo tako študije originalnih primerkov srednjeveške in zgodnjenovoveške oborožitve kot sočasnih pisnih dokumentov, a se je morda še najintenzivneje napajalo iz likovnih virov.

Tak pristop med Boenheimovimi sodobniki in neposrednimi nasledniki ni popolnoma prevladal, saj ga ni bilo mogoče enako dosledno aplicirati na vsa področja oborožitvene tehnike. Pruski topniški častnik in zgodovinar Bernhard Rathgen (1847–1927) se je pri iskanju izvorov ognjenega orožja oprl predvsem na pisne vire, v katerih je našel največ odgovorov na zastavljena raziskovalna vprašanja.³² Britanskega kustosa Charlesa Ffoulkesa (1868–1947) sta v mlajših letih mikala slikarstvo in oblikovanje kovinskih izdelkov uporabne umetnosti, zato ne preseneča, da je k preučevanju oklepov pristopil z bolj tehničnega,

praktičnega vidika.³³ Jan Petersen (1887–1967) se je prelomne obravnave vikinškodobnih mečev lotil primarno skozi perspektivo arheologa, kot je logično narekovalo sorazmerno obilje fizičnih najdb ob izpovedni skromnosti drugih vrst gradiva.³⁴ V zgodnjih desetletjih 20. stoletja se je na področju preučevanja historičnega orožja odlikovala še kopica drugih raziskovalcev, ki so v zahodno stroko vpeljali izvirne novosti in lastne metodološke pristope. Kljub temu se je v srednji Evropi, še posebej na območju nekdanje habsburške monarhije, predvsem pod Boenheimovim zgledom za dolga desetletja utrdila nova koncepcija »orožjeslovja« kot specifične podvrste umetnostnozgodovinskih študij.

Takšno raziskovalno perspektivo je bilo mogoče koristno uporabiti predvsem pri vrednotenju tistih vrst historične oborožitve, ki so izčrpno dokumentirane v likovnih virih in privlačne z vidika slogovne analize – denimo ploščnega oklepa. Zato ne preseneča, da je slednji malone samoumevno postal paradna tema vodilnih avstrijskih orožjeslovcev mlajše generacije, ki so nadaljevali Boenheimovo izročilo. Med njimi moramo na prvem mestu omeniti Bruna Thomasa (1910–1988), o katerem bomo izčrpnije spregovorili v nadaljevanju, ter njegovega tesnega sodelavca in naslednika Ortwin Gamberja (*1925).³⁵

STROKOVNE ZAGATE

V večjem delu Evrope in Severne Amerike je preučevanje orožja do dvajsetih let 20. stoletja že preseglo raven pionirskega starinoslovja in se utrdilo kot nišna, a vendarle suverena disciplina. Žal je slovensko stroko ta metodološki prelom skoraj popolnoma zaobšel, saj ni vzgojila nobenega vidnejšega specialista za preučevanje vojaške zgodovine ali historičnega orožja. Še bolj obžalovanja vredno je bilo, da se razsežnosti tega zaostajanja niso zavedali niti vodilni domači poznavalci in raziskovalci kulturne dediščine, ki imajo sicer izjemne zasluge na številnih drugih področjih likovne umetnosti in materialne kulture.

Zadolge slovenske medvojne stroke ob soočenju s historičnim orožjem posebej povedno razkriva zapuščina Hansa Kometra s koroškega dvorca Pukštajn. Njen najpomembnejši del je bila zbirka orožja, po številu in kakovosti primerkov vsaj v izrazito skromnih slovenskih okvirih ena najpomembnejših tovrstnih celot. Domači javnosti to ni ostalo prikrito že zaradi Kometro-

29 Wilczek, *Erinnerungen*.

30 Prim. Pyhrr, *A History*; Gilmour, *Fakes*.

31 Boeheim, *Handbuch*.

32 Rathgen, *Das Aufkommen*; isti, *Das Geschütz*.

33 Ffoulkes, *The Armourer*.

34 Petersen, *De Norske*.

35 Gamber, *Harnischstudien* 5; isti, *Harnischstudien* 6; Gamber, Beaufort, *Katalog*; Gamber, *Der Harnisch*.

Hodnik v notranjosti dvorca Pukštajn z razstavljenimi primerki orožja in zaščitne opreme okrog leta 1932 (Fototeka NMS, foto: France Stele).

ve nagnjenosti k samopromociji in vztrajnemu utrjevanju podobe uglednega zbiralca militarij. Toda prva priložnost za strokovno ovrednotenje pukštajnske zbirke orožja je napočila šele po baronovi smrti, ko se je zaradi bankrota njegove dedinje znašla v stečajni masi in kolesju zapletenega pravnega procesa.³⁶

Prva pobuda za cenitev pukštajnske zbirke orožja je bila konec leta 1930 naslovljena na Franceta Steleta. Starosta slovenske umetnostne zgodovine in konservatorstva je v odgovoru izrazil veliko zanimanje za pukštajnske starine, ki si jih je želel ogledati že vrsto let. Toda nalogo je kljub temu zavrnil, in sicer iz formalnih razlogov, saj kot zaposleni v javni ustanovi ni smel opravljati cenitev. Zato je predlagal, naj pregled zbirke opravi upokojeni ravnatelj ljubljanskega Deželnega muzeja dr. Josip Mantuani kot menda edini strokovno dovolj podkovan zapriseženi cenilec na Slovenskem, dorasel tako obsežni nalogi.³⁷

Podobno kot Stele se je tudi Mantuani v svoji bogati karieri odlikoval na različnih raziskoval-

nih področjih, vendar ne na preučevanju vojaško-zgodovinske dediščine. A tega ni dojemal kot pomembno oviro, saj je brez odlašanja privolil, da izvede cenitev. Po večmesečnem zavlačevanju se je le izkazalo, da obljube ne bo uresničil – zdi se, da ne zaradi strokovnih pomislekov, temveč preprosto zato, ker mu je v že kar častitljivi starosti primanjkovalo energije za daljšo pot na Koroško.³⁸ Zastoj so nazadnje rešili s pomočjo ravnatelja Narodne galerije dr. Ivana Zormanana,³⁹ ki je do začetka leta 1932 pregledal pukštajnske starine in umetnine, jih popisal ter ovrednotil na 41 straneh uradnega cenitvenega zapisnika.⁴⁰ Pri ogledu se mu je očitno pridružil Stele, kot lahko sklepamo iz ohranjenih fotografij in pisnega poročila.⁴¹ Zormanov zapisnik je postal izhodišče za organizacijo več zaporednih dražb, na katerih so razprodali večino premočnin z dvorca Pukštajn. Od tega premoženja je bila kot pravno zaščitena, nedeljiva celota izvzeta le zbirka orožja, ki je po daljšem pravdanju šele aprila 1935 pripadla ljubljanskemu Narodnemu muzeju.⁴²

Ob upoštevanju kratkih časovnih rokov ne gre dvomiti, da je Zorman k zadani nalogi pristopil zelo zavzeto. Prav tako jasno pa je, da bi kompetentno vrednotenje tako raznovrstnega gradiva zahtevalo združene moči večje ekipe ožje specializiranih izvedencev. Zorman se je gotovo upravičeno počutil usposobljenega za ovrednotenje likovnih del in knjižničnega gradiva iz Kometrove zapuščine, toda v cenitev je moral vključiti tudi predmete uporabne umetnosti, pohištvo, gospodinjске pripomočke, bivalno opremo in ne nazadnje zbirko orožja kot posebej pomembno celoto s skoraj 100 enotami, v cenitvenem zapisniku navedenimi v samostojnem sklopu.⁴³ Pregled tega poglavja pokaže, da je vrednotenje militarij Zormanana postavljalo pred težaven izziv. Kot nespecialistu za historično orožje mu tega seveda ne moremo prehudo očitati, a vendarle o ravni tedanjega orožjeslovnega znanja v slovenski stroki nenaklonjeno pričajo že očitno zgrešene atribucije osrednjih draguljev v Kometrovi zbirki, med katerimi izstopata ploščna oklepa iz zgodnjega novega veka.

Prvi in zgodovinsko najpomembnejši od njiju je dobro ohranjena celopostavna oprava iz začetka tridesetih let 16. stoletja, izdelek nürnberške-

³⁸ Indok center, šk. 1931, spis 65.

³⁹ Indok center, spis 65/1931. Prim. Arhiv NMS, šk. 1932, št. 298.

⁴⁰ Zorman, *Zapisnik cenitve*.

⁴¹ Indok center, šk. 1932, zapisnik 2001-0073.

⁴² Lazar, Baron Hans, str. 297–313.

⁴³ Zorman, *Zapisnik cenitve*, št. 167–233c.

³⁶ Lazar, Baron Hans.

³⁷ Indok center, šk. 1931, spis 7.

Oklep v maksimilijanskem slogu, izdelek nürnberškega mojstra Valentina Siebenbürgerja iz zgodnjih tridesetih let 16. stoletja (NMS, inv. št. N 35361, foto: Tomaž Lauko).

ga mojstra Valentina Siebenbürgerja.⁴⁴ Čeprav je oblikovana v zelo prepoznavnem maksimilijanskem slogu, modnem le razmeroma kratko obdobje, v letih 1515–1540, jo je Zorman ohlapno datiral v 17. stoletje. Kaj ga je napeljalo k tako v oči bijoči napaki, si težko predstavljamo – še toliko težje, ker je bil oklep tedanji javnosti dobro znan in ga je »ljudski glas« v splošnem umeščal v 16. stoletje oziroma čas cesarja Maksimilijana I., ki naj bi ga celo nosil »pri svojih viteških pohodih«. Vsaj tako je po poročanju časopisja menda trdil pokojni baron Kometer in bil to trditev pripravljen podkrepiti z listinami iz svojega arhiva,⁴⁵ v verodostojnost svojih izjav pa mu je uspelo prepričati celo kustose celovškega Deželnega muzeja.⁴⁶ Ker je oprava nesporno nastala šele dobro desetletje po Maksimilijanovi smrti, je zagotovo ne moremo pripisovati slovitemu Habsburžanu, zato tudi morebitne listine, na katere se je skliceval pukštajnski baron, niso mogle biti nič drugega

kot ponaredek. Ne glede na to je bila vsaj okvirna datacija oklepa v (zgodnje) 16. stoletje vendarle veliko bližje resnici kot Zormanova ekspertiza v sto let mlajši čas, ki ga je zaznamovala tehnološko in slogovno povsem drugače zasnovana zaščitna oprema.

Ob prebiranju arhivske dokumentacije se težko znebimo občutka, da se Stele in Zorman nista zavedala resnične vrednosti Siebenbürgerjeve oprave, temveč je nanju veliko večji vtis napravil drugi oklep, in sicer polovična garnitura, okrašena z (zgolj na prvi pogled) razkošnimi jedkanimi motivi v slogu 17. stoletja. Ta vizualno zelo vpadljiv, a historično veliko težje oprijemljiv konvolut je Zorman umestil na začetek 16. stoletja, nekoliko pozneje kot v časopisnih člankih izraženo soglasje »poznavalcev«, ki so opravo datirali v pozno 15. stoletje in jo po obliki oziroma izdelavi opisovali kot »pristno gotsko«.⁴⁷ Tokrat se je glas ljudstva izkazal za zelo nezanesljivega sodnika, saj oklep ne kaže niti najpovršnejših podobnosti z gotskim slogom. Ob tem je ostalo neopaženo najpomembnejše – da oprava v sedanjih obliki ni pristna celota, temveč njeno izvorno jedro sestavljajo elementi konjeniškega oklepa iz zgodnjega 17. stoletja, naknadno združeni in te-

Polovični oklep z jedkanim okrasjem, začetek 17./19. stoletje (NMS, inv. št. N 17776, foto: Tomaž Lauko).

⁴⁴ NMS, inv. št. N 35361; Lazar, *Oklepi*, kat. št. 22.

⁴⁵ *Jutro*, XIII/268, 17. II. 1932, str. 3.

⁴⁶ Arhiv NMS, šk. 1931, št. 1012.

⁴⁷ *Jutro*, XIII/261, 9. II. 1932, str. 3; XIII/268, 17. II. 1932, str. 3.

meljito restavrirani v dobi historicizma.⁴⁸ Ne glede na takšna odstopanja in vse druge očitne razlike med obravnavanima ploščnima oklepoma ju je Zorman ocenil na enako, v kontekstu cenitev preostalega gradiva sorazmerno zelo visoko vrednost 21.000 din.⁴⁹

Ob vsem spoštovanju do Zormanovega znanja in nespornih dosežkov predhodnikov pravkar povedano ne vzbuja veliko zaupanja v uradno vrednotenje pukštajnskih starin. Vanj so – očitno kar upravičeno – podvomili že nekateri udeleženci velike dražbe avgusta 1932, kar je po poročanju časopisja zanetilo spore med »strokovnjaki, ravnatelji naših in inozemskih muzejev in trgovci s starinami«.⁵⁰ Domnevamo lahko, da so se v takem krogu znašle osebe, ki so posamezne sklope materialne kulture in še posebej historično orožje strokovno obvladovale vsaj tako dobro, če ne še precej bolje kot slovenski izvedenci, vpleteni v pukštajnsko sago.

Na nenavadne diskrepance pri ocenah vrednosti »zakladov« na dvorcu Pukštajn navsezadnje opozarjajo nasprotujoči si podatki različnih instanc iz skoraj istega časa. Slovenjgraško okrajno sodišče je denimo Kometrovo zbirko orožja skromno ocenilo na komaj 25.000 din.⁵¹ V dopisu Josipa Mala Kraljevski banski upravi avgusta 1933 zasledimo vrednost »okoli 150.000 din«,⁵² obe številki pa sta zelo daleč od Zormanovih uradnih cenitev, ki v seštevku znašajo 74.685 din.⁵³ Celo v težavnih gospodarskih razmerah na začetku tridesetih let tako velikih odstopanj ni mogoče pojasniti z inflacijskimi gibanji. Zaslediti pa je bilo mogoče še bolj skrajna mnenja. Upravitelj stečajne mase je denimo pričakoval, da bo že za en sam popolni oklep iztržil več kot 100.000 din.⁵⁴ Tudi Josip Mal je prepričano trdil, da je bila resnična vrednost pukštajnskega orožja mnogo višja od vseh javno izraženih ocen.⁵⁵ A tega mnenja ni niti nikoli podrobneje utemeljil niti ni našel priložnosti, da bi se zbirki raziskovalno posvetil. Še nje- no najosnovnejše evidentiranje se je zavleklo nenavadno dolgo, saj so jo v inventarno knjigo kulturnozgodovinskega gradiva Narodnega muzeja

zavedli komaj okrog leta 1942, že v času italijanske okupacije, pri tem pa so opredelitve oziroma opise predmetov preprosto dobesečno, čeprav ne po istem vrstnem redu, povzeli po Zormanovem zapisniku – enako kot cenitve vrednosti, le da iz dinarjev preračunane v lire.⁵⁶

Končni izkupiček pukštajnske epizode tako vzbuja mešane občutke. Medvojni slovenski stroki vsekakor dolgujemo iskreno spoštovanje in zahvalo, da se je kljub težkim okoliščinam gospodarske krize in političnih napetosti zelo energično zganila v položaju, ki je terjal takojšen odziv, in pred nepovratno izgubo zavarovala pomemben korpus starin. Toda po drugi strani preseneča, kako lahkotno so tedanji muzealci, umetnostni zgodovinarji in sodni cenilci pristopili k ovrednotenju razmeroma velike in raznovrstne zasebne zbirke historičnega orožja. Čeprav se nihče od njih ni eksplicitno ukvarjal s to tematiko, so se očitno počutili povsem dorasli izzivu. Tudi po prenosu v Narodni muzej, ko je bila vročica dražb in pravnih sporov že mimo, nikogar ni zamikalo, da bi eksponate bolj poglobljeno preučil in strokovno ovrednotil, morda celo s pomočjo katerega od mednarodno priznanih specialistov, ki jih tisti trenutek ne bi bilo tako težko najti že v bližnjem nemško govorečem prostoru.

RAZVOJNI ZASTOJ

Resnici na ljubo bi tedaj v ljubljanskem Narodnem muzeju lahko našli še marsikatero strokovno vrzel, ki je zaradi kroničnega pomanjkanja kadrov ni bilo mogoče zapolniti. Leta 1940 je ustanova z Ložarjevim odhodom na mesto ravnatelja Etnografskega muzeja začasno izgubila celo kustosa za arheološko gradivo, dokler ga dve leti pozneje ni nadomestil mladi Jože Kastelic (1942–1969).⁵⁷ V tako neugodnih okoliščinah Narodni muzej ni imel realnih možnosti, da bi se uveljavil kot moderno znanstveno središče, ki bi razvijalo specialistična znanja na različnih področjih materialne kulture. Po sili razmer se je moralo njegovo delovanje omejiti na najnujnejše – zagotoviti vsaj osnovno skrb in prostor za nezadržno rastoče zbirke.⁵⁸

⁴⁸ NMS, inv. št. N 17776; Lazar, *Oklepi*, kat. št. 23.

⁴⁹ Če upoštevamo, da je Zorman vrednost vseh popisanih premičnin na Pukštajnu ocenil na nekoliko manj kot 74.685 din, cena obeh oklepov skupaj pomeni več kot polovico celotne vsote.

⁵⁰ *Jutro*, XIII/268, 17. II. 1932, str. 3.

⁵¹ Arhiv NMS, šk. 1932, št. 711.

⁵² Arhiv NMS, šk. 1933, št. 543.

⁵³ Tipkopijsni kopiji zapisnika danes hrani knjižnica Narodne galerije pod signaturo K SLV V PUCHSTEIN. Zorman, *Zapisnik cenitve*, fol. 31–33.

⁵⁴ Arhiv NMS, šk. 1935, št. 688.

⁵⁵ Arhiv NMS, šk. 1935, št. 228.

⁵⁶ Kometrova zbirka orožja je vpisana pod številkami 13909–13975. Pod posamezno inventarno številko je pogosto navedenih več sorodnih primerkov (s podoznakami a, b, c itd.), povsem enako kot v Zormanovem zapisniku, preračun popisane gradiva pa skupno šteje 97 samostojnih enot.

⁵⁷ Arhiv NMS, personalna mapa Jožeta Kastelica; Istenič, *Arheologija*, str. 345–346.

⁵⁸ Lazar, *Od postopnih*, str. 172–184; isti, *Oddelek*, str. 322–325.

Od pridobitve militarij iz Wurzbachove zapuščine januarja 1940 se Mal ni nikoli več intenzivneje spoprijel s tematiko historičnega orožja. Z izbruhom druge svetovne vojne so strokovno delo zasenčile bolj eksistencialne preizkušnje. Muzejski fond je vojne čase previharil brez hujših izgub, toda zares dramatičen prelom je sledil od pomladi 1945, ko so se z vzpostavitev komunističnega režima na novo preuredila tudi razmerja v Narodnem muzeju. Prva žrtev sprememb je postal ravnatelj Josip Mal, saj je ustanovi že od sredine maja načeloval z okrnjenimi pooblastili. Kakor hitro so pod njegovim vodstvom obnovili stalno razstavo in muzej ponovno odprli za javnost, je bil konec oktobra razrešen s položaja in prisiljen v upokojeve. Nadomestil ga je dotedanji kustos arheolog Jože Kastelic.⁵⁹

Mnogo usodnejše kot vodstvena menjava sama po sebi so nadaljnji razvoj Narodnega muzeja zaznamovale radikalne usmeritve novega ravnatelja. V revolucionarni vročici zgodnjih povojnih let se je muzejska ustanova znašla v primežu ideologije, ki je kot nosilca slovenstva dojemala izključno nižji, kmečki oziroma delavski sloj, po drugi strani pa je iz svoje optike izbrisala družbene elite, do katerih je zavzela odkrito sovražen odnos. Tako revizionistično perspektivo je zapovedoval že novi program slovenskega zgodovinskega pisarja, kot ga je decembra 1946 utemeljil Bogo Grafenauer,⁶⁰ za zidovi Narodnega muzeja pa jo je marljivo udeležil sveže imenovani ravnatelj. Kastelic je delo svojih predhodnikov in še posebej Josipa Mala ocenjeval izjemno negativno. Zlasti ostro je sodil o kulturnozgodovinskem gradivu, saj naj bi bilo zbrano povsem nesistematično. S slovenskim prostorom naj večinoma sploh ne bi imelo smiselne povezave in zato tudi ne izpovedne vrednosti.⁶¹

S takih izhodišč je Kastelic pristopil k prenovi stalne razstave, dokončane 1. maja 1947. Vseh pet razstavnih dvoran je namenil arheologiji od prazgodovine do »staroslovenske« dobe. Pod krinko »modernih muzeoloških načel« in »optično-estetskih ter ostalih popularizacijskih momentov« je nova postavitev skoraj v celoti izločila bogastvo kulturnozgodovinskih zbirk ter s tem dediščino osovraženega plemstva in meščanstva. Le na polovici hodnika v nadstropju se je našlo nekaj prostora za zelo zgoščen prikaz mlajših zgodovinskih obdobj, omejen na formativna poglavja nacionalne zgodovine, kot jih je določal Grafenauer-

jev program – osmanske vpade, kmečke upore, reformacijo in začetke slovenske tiskane besede. Še ta, skoraj do neprepoznavnosti okleščeni preostanek kulturnozgodovinskih zbirk so odstranili leta 1956.⁶²

Preureditev stalne razstave je bila zgolj najvidnejši izraz nove politike, ki je dokončno prekinila kontinuiteto strokovnega dela v Narodnem muzeju. Ne glede na vsa konceptualna razhajanja in organizacijske prelome so dotedanji rodovi ljubljanskih muzealcev načelno stremeli k enakomernemu ali vsaj uravnoteženemu razvoju ustanove znotraj celotnega delokroga. Toda pod novim vodstvom se je v prvih povojnih letih bolj kot ne preoblikovala v arheološki muzej, medtem ko so bile kulturnozgodovinske zbirke obsojene na drugorazredni položaj. Dragoceno gradivo, ki je bilo vse dotlej enakovreden sestavni del muzejskega fonda, je nenadoma postalo »prostorski problem«, zato ga je bilo treba na hitro umakniti kamor koli že proč, tudi v za hrambo občutljivih muzejskih eksponatov povsem neprimerne zasilne depoje.⁶³

Uničujoče posledice tega razvrednotenja so na različnih ravneh vidne še danes. Od Malove odstranitve je Kulturnozgodovinski oddelk Narodnega muzeja za vrsto let izgubil edinega kustosa oziroma sploh edino strokovno usposobljeno osebo, ki je poznala njegove zbirke. Arhivski dokumenti iz poznih štiridesetih let kažejo, da so številčno stanje kulturnozgodovinskega fonda močno podcenjevali, a že najosnovnejše dokumentiranje, tehnična dela in premikanje predmetov so zahtevali dodatne sile, ki jih v tedanjem muzejskem kolektivu ni bilo. To vrzel so leta 1951 skušali zapolniti z zaposlitvijo Darinke Zelinka, nekdanje blagajničarke in od leta 1949 študentke umetnostne zgodovine, ki se je na novem delovnem mestu znašla brez poprejšnjih muzealskih izkušenj v zreli starosti 52 let. Sprva so jo zaposlili kot asistentko oziroma preparatoriko, po leta 1954 pridobljeni diplomi in strokovnem izpitu pa je postala kustodinja in pozneje formalna voditeljica Kulturnozgodovinskega oddelka.⁶⁴

Za naslednjih nekaj let se je tako vzpostavila po današnjih profesionalnih merilih brez dvoma neobičajna praksa, po kateri so na Kulturnozgodovinskem oddelku sprva zaposlovali preparatorje s srednješolsko izobrazbo, ki so po opravljeni diplomi iz umetnostne zgodovine naposled prevzeli določen kustodiat in se mu tudi

59 Arhiv NMS, šk. 1945, št. 312, 312a, 313; Lazar, Od postopnih, str. 182–183.

60 Grafenauer, Problemi.

61 Arhiv NMS, šk. 1945, št. 162a; Kastelic, Narodni muzej, str. 197.

62 Kastelic, Narodni muzej, str. 198–199; Lazar, Od postopne, str. 183–184; isti, Oddelek, str. 326–327.

63 Prim. Žvanut, Pogled.

64 Arhiv NMS, personalna mapa Darinke Zelinke.

raziskovalno posvetili. Tega ni mogoče pojasniti zgolj s trenutnimi razmerami na trgu delovne sile, temveč zgovorno priča o tedanji kulturni politiki, vodstveni strategiji v Narodnem muzeju in odnosu do Kulturnozgodovinskega oddelka. Njegove kadrovske zmogljivosti so namreč v prvi vrsti skušali popolniti s pomožnim delovnim osebjem – preparatorji oziroma v današnjem besednjaku konservatorji-restavratorji, ki so bili po sili razmer hkrati dokumentalisti in tehnični manipulant. Ni pa videti, da bi muzejsko vodstvo prepoznalo podobno potrebo po strokovno formiranih kustosih, usposobljenih za samostojno raziskovalno delo.⁶⁵

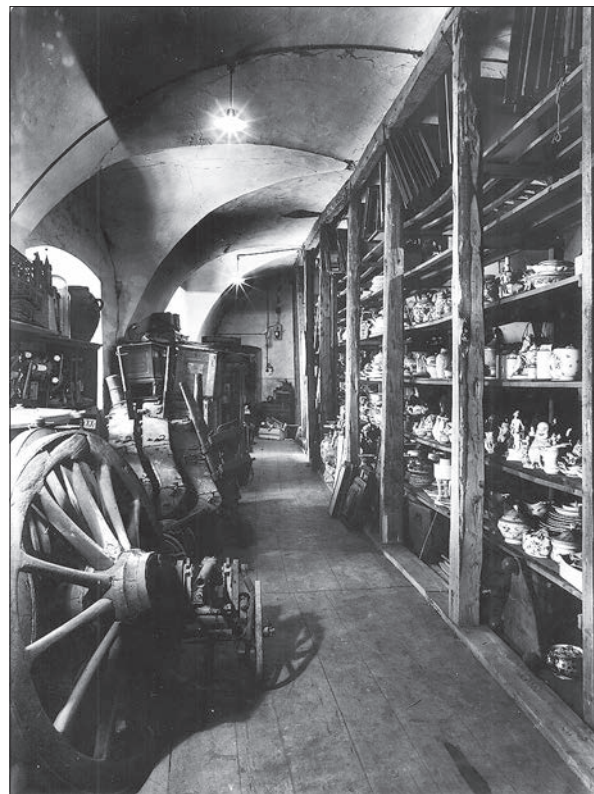
Že v nekaj mesecih po prihodu Darinke Zelinka (1951–1965) sta Kulturnozgodovinski oddelki okrepila še Hanka Štular (1951–1985) in Ferdinand Tancik (1952–1973), oba po zaključenem izobraževanju na Šoli za umetno obrt v Ljubljani. V težavnih razmerah povojne obnove in vesplošnega pomanjkanja so tričlanska ekipo doletele zahtevne naloge, ki bi terjale precej več moči, zlasti pa izkušenj in trdno strokovno podlago: inventariziranje zbirk, ureditev razstav na Blejskem otoku in Blejskem gradu, pridobivanje gradiva iz Federalnega zbirnega centra (FZC) ter nenehno premikanje kulturnozgodovinskega fonda v improvizirane depoje na zunanjih lokacijah.⁶⁶

S težiščem na sprotnih zadolžitvah večinoma tehnične narave ni preostajalo veliko časa za bolj poglobljeno delo. Zato ne preseneča, da članom Kulturnozgodovinskega oddelka še precej let ni uspelo uveljaviti resnične strokovne avtonomije, saj je ključne odločitve v okviru njegovih kustodiatov sprejemal kar ravnatelj sam. Pri tem so ga namesto vsebinskih premislekov marsikdaj vodili drugačni vzgibi, ne nazadnje predsodki o manjvrednosti kulturnozgodovinskih zbirk, ki naj bi zgolj zasedale dragoceni prostor. V tej luči lažje razumemo Kasteličevo nenavadno velikodušno, že kar nepremišljeno odstopanje gradiva drugim muzejskim in galerijskim ustanovam, posojanje kulturnozgodovinskih eksponatov za filmske in gledališke rekvizite ali dekoracijo javnih ustanov ter celo prodajanje oziroma »izmenjevanje« muzejskih predmetov na domačem trgu starin.⁶⁷

NEGOTOVA USODA ZBIRKE OROŽJA

Nič ne kaže, da bi bilo historično orožje ob ponovni vzpostavitvi Kulturnozgodovinskega oddelka v letih 1951/2 že prepoznano kot vse-

binska prioriteta. S povsem praktičnega vidika je muzejski kolektiv kot »prostorski problem« najbolj zaposlovala zbirka pohištva, medtem ko se je Darinka Zelinka kot prva članica oddelka s pridobljeno univerzitetno diplomom od leta 1954 specializirala predvsem za področje tekstila.⁶⁸ Z izjemo majhnega izbora eksponatov, razstavljenih na Bledu in v matični muzejski palači, je bila sredi petdesetih let 20. stoletja velika večina zbirke orožja in bojne opreme uskladiščena v propadajočih prostorih Ljubljanskega gradu. Tu so začasno domovanje našle tudi zbirke porcelana, stekla, keramike, slik in umetnoobrtne kovine, medtem ko so pohištvo hranili v slabo vzdrževani Cukrarni, manjšo količino predmetov pa v stavbi Moderne galerije. Od deponiranja leta 1947 muzejska orožarna ni bila dostopna javnosti, vendar je Kastelic še julija in avgusta 1955 resno računal, da bo z obetano prenovo grajskega kompleksa mogoče pridobiti razstavne dvorane vsaj za stalno razstavo stekla in orožja, če že ne celotnega fonda Kulturnozgodovinskega oddelka.⁶⁹

*Depo kulturnozgodovinskega gradiva na Ljubljanskem gradu okrog leta 1957
(foto: dokumentacija OZUU).*

⁶⁵ Lazar, *Oddelek*, str. 326–331.

⁶⁶ Lazar, *Oddelek*, str. 326–329.

⁶⁷ Arhiv NMS, šk. 1955, št. 95; Lazar, *Oddelek*, str. 329–330. Za primer zbirke kositra gl. Oitzl, »Srebro«, str. 357–361.

⁶⁸ Zelinka, *Koptske tkanine*.

⁶⁹ Arhiv NMS, šk. 1955, št. 95, 758, 782; s. n., II. 3. 1955, Spomenica [Izvršnemu svetu LRS] o nekaterih perečih vprašanjih NM v Ljubljani; šk. 1958, s. n., IO. 2. 1958, Ljubljana, Statut Narodnega muzeja v Ljubljani.

Kljub živahni korespondenci z Mestnim ljudskim odborom Ljubljana so se načrti izjalovili, saj za tako velik gradbeni projekt preprosto ni bilo denarja.⁷⁰ A še pred koncem septembra se je Kastelic zapletel v nenavadno epizodo, ki bi se za Narodni muzej skorajda končala z izgubo nekaterih najdragocenejših primerkov vojaškozgodovinske zapuščine. Začelo se je menda z obiskom majorja Ivana Javornika, ki se je »zanimal« za muzejsko orožje na Ljubljanskem gradu, ravnatelj Kastelic pa naj bi zbirko ponujal naprodaj ali v zamenjavo za kake druge starine.⁷¹ Ko je glas o tem dosegel upravnika Vojnega muzeja Jugoslovanske ljudske armade v Beogradu, je nemudoma izrazil pripravljenost na kupčijo v pričakovanju, da mu bo z eksponati iz Ljubljane uspelo popolniti med vojno opustošeno razstavo na beograjskem Kalemegdanu.⁷²

Kastelic je nato sicer naredil korak nazaj, saj bi pristal zgolj na zamenjavo določenega števila predmetov in ne vse zbirke, a njegova zamisel za vsaj približno enakopravno transakcijo je v vsakem primeru spodletela. Beograjski kolegi namreč »niso našli« primernih eksponatov za zamenjavo, temveč bi za svoje potrebe zgolj prevzeli ali odkupili gradivo iz ljubljanskega Narodnega muzeja. Vendar Kastelic niti tedaj ni odstopil od lahkomišelnega dogovarjanja; do sredine decembra je na lastno pest pripravil seznam skupno 96 kosov orožja, ki jih je ponudil v odkup. Pri tem ne preseneča zgolj drznost, s katero je na odpis

obsodil del zbirke, ki dotlej sploh ni bila strokovno ovrednotena in je sam niti ni dobro poznal, temveč morda še bolj pomanjkanje širše refleksije. Na spisku so se namreč znašli celo tako očitno nenadomestljivi predmeti, kot so arheološke najdbe srednjeveških mečev iz Ljubljane in vrhunski eksponati iz zbirke barona Kometra, ki jo je Narodni muzej šele dobro desetletje poprej pridobil z izjemnimi napori kot pravno zaščiteno nedeljivo celoto.⁷³

Opogumljeni z uslužnim odzivom so v Beogradu skorajda čez noč pridobili potrebno bančno posojilo in upali, da jim bo uspelo odkup izvesti še pred koncem leta. Nepovratno izgubo dragocenih primerkov kulturne dediščine je preprečil šele Zavod za spomeniško varstvo LRS, saj za prodajo ni izdal nujno potrebnega soglasja. Zato se je moral beograjski Vojni muzej spomladi 1956 nakupu odpovedati, zadrego pa so v naslednjih mesecih rešili z začasno, a nazadnje vse do leta 1971 trajajočo posojlo gradiva ljubljanskega Narodnega muzeja v Beograd.⁷⁴

OBISK BRUNA THOMASA

Še preden so ti zapleti dočakali epilog, je v usodo historičnega orožja v Narodnem muzeju poseglo zanimivo naključje. Dobrih deset let po koncu druge svetovne vojne, ki je v jugoslovansko-avstrijskih odnosih zapustila zelo travmatične sledi, je napočilo obdobje ponovnega

Dvostranska časopisna fotoreportaža o gostujoči razstavi Od Tiziana do Tiepola (Tovariš XII, št. 6, 12. 2. 1956, str. 142–143).

70 Arhiv NMS, šk. 1956, št. 450.

71 Arhiv NMS, šk. 1955, št. 1154.

72 Arhiv NMS, šk. 1955, št. 1192.

73 Arhiv NMS, šk. 1955, št. 1282, 1334.

74 Arhiv NMS, šk. 1956, št. 631, 691, 994, 1220.

zbliževanja. K temu so pomembno prispevala prizadevanja na področju kulture. Potem ko so jugoslovanski muzealci leta 1954 z veliko razstavo srednjeveških fresk prepotovali Nemčijo, Švico in Avstrijo, so avstrijski kolegi vrnili obisk z razstavo dunajskega Umetnostnozgodovinskega muzeja *Od Tiziana do Tiepola*, posvečeno beneškemu renesančnemu in baročnemu slikarstvu oziroma kiparstvu.⁷⁵ Paradni projekt dunajskih strokovnjakov je oktobra 1955 najprej gostoval v Beogradu, nato v Zagrebu, od 28. januarja do 27. februarja 1956 pa še v ljubljanski Narodni galeriji.

Odmevi v dnevnem časopisju pričajo o navdušenju nad izjemno razstavo, kakršne še nista imeli priložnost doživeti ne jugoslovanska ne slovenska javnost. Po spletu zanimivih okoliščin je ta dogodek zaznamoval nadaljnji razvoj orožjeslovja v Narodnem muzeju. Tako ob odprtju kot ob podiranju razstave je namreč Ljubljano kot član ekipe dunajskih muzealcev obiskal vodja zbirke plastike dunajskega Umetnostnozgodovinskega muzeja dr. Bruno Thomas (1910–1988). Ob prvi priložnosti je zbrano občinstvo pozdravil s slovesnim nagovorom, ob drugi pa je s sodelavci

Dr. Bruno Thomas (1910–1988) (foto: <https://www.lexikon-provenienzforschung.org/thomas-bruno>).

poskrbel za pregled in varno vrnitev posojenih eksponatov.⁷⁶

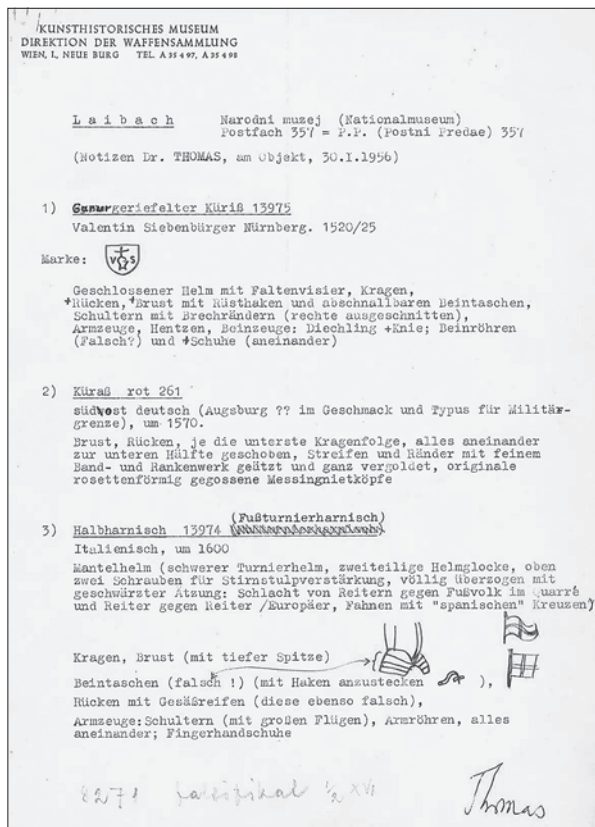
Ne glede na formalni položaj se je Thomas tedaj znašel v vlogi, ki mu ni bila povsem pisana na kožo. Veliko bolj sistematično kot z beneško umetnostjo se je namreč ukvarjal z raziskovanjem zaščitne opreme v poznem srednjem in zgodnjem novem veku. Tej tematiki se je posvečal že od začetka znanstvene kariere. Po študiju arheologije in umetnostne zgodovine, ki ga je leta 1932 zaključil z doktoratom na Univerzi v Kielu, je leto pozneje opravil še državne izpite na Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje, nato pa se je zaposlil v dunajskem Umetnostnozgodovinskem muzeju. Z izjemo vojaške službe v letih 1940–1945 je v tej ustanovi na različnih položajih neprekinjeno deloval vse do upokojitve (1934–1975), in sicer primarno kot kustos, pozneje pa kot vodja oziroma direktor zbirke orožja. Mož prodornega duha in izrazito interdisciplinarnih, odprtih pogledov se je v zgodovino zapisal kot verjetno najvidnejši specialist za področje srednjeveškega in zgodnjenovoveškega okleparstva v srednjeevropskem prostoru. S svojim delom je odločilno pripomogel k uveljavitvi orožjeslovja kot samostojne veje umetnostnozgodovinskih raziskav, malone globalni ugled pa si je ustvaril tudi z intenzivnim sodelovanjem z eminentnimi tujimi ustanovami in vodenjem mednarodnega združenja orožarskih oziroma vojaških muzejev ICOMAM.⁷⁷

Ob povedanem lažje razumemo, zakaj si je dr. Thomas dva dni po uvodnem odprtju razstave vzel čas za ogled izbranih primerkov oklepov v ljubljanskem Narodnem muzeju. To je bila po trenutnem vedenju prva prava strokovna analiza predmetov iz muzejske orožarne, še merodajnejša, ker jo je opravilo tako sloveče ime svetovnega orožjeslovja. Zato se po drugi strani zdi toliko bolj nenavadno, da o Thomasovem obisku niso poročali ne javni mediji ne poznejše objave ljubljanskih muzealcev. Za zdaj edino znano pričevanje o tem dogodku so trije kratki zapisi, nedavno odkriti v dokumentaciji Oddelka za zgodovino in uporabno umetnost. Prvi je enostransko tipkopisno poročilo, datirano s 30. januarjem 1956, in sicer zapis Thomasovih ekspertiz izbranih muzejskih eksponatov, ki jih je v nemškem jeziku zabeležil muzejski konservator Rudolf Berce. Drugi je spisec osmih vprašanj, ki so jih po koncu obi-

⁷⁶ Slovenski poročevalec XVII, št. 23, 29. 1. 1956, str. 2; Ljudska pravica XXII, št. 22, 28. 1. 1956, str. 6; št. 52, 3. 3. 1956, str. 6; Tovariš XII, št. 6, 12. 2. 1956, str. 142–143.

⁷⁷ Czeike, *Historisches Lexikon*, str. 449; https://austria-forum.org/af/AustriaWiki/Bruno_Thomas; <https://www.lexikon-provenienzforschung.org/thomas-bruno> (obiskano 14. 7. 2023).

⁷⁵ Petrović in Oberhammer, *Od Tiziana*.

Skenirani zapisi iz časa Thomasovega obiska v ljubljanskem Narodnem muzeju (foto: dokumentacija OZUU).

ska poslali dunajskemu strokovnjaku s prošnjo za podrobnejše obrazložitve, zadnji pa Thomasov uradni odgovor v obliki enostranskega tipkopisa z dodanimi skicami, risbami in rokopisnimi pojasnili na hrbtni strani.

Iz teh poročil lahko vsaj v grobem rekonstruiramo, kaj se je v Narodnem muzeju dogajalo 30. januarja 1956. Povsem mogoče je, da je pobudo za ogled gradiva podal Thomas sam. Odličnega, že mednarodno priznanega izvedenca za ploščne oklepe je gotovo zanimalo, kaj od tovrstnega gradiva hranijo v Ljubljani – in v tem smislu mu je imel kaj ponuditi zgolj Narodni muzej. Od demontiranja prvotne stalne razstave je bila sicer velika večina eksponatov iz nekdanje orožarne Narodnega muzeja umaknjena v neugledne depoje na Ljubljanskem gradu. Kolikor lahko sklepamo iz ohranjene korespondence, Thomasa tja niso popeljali, pač pa so mu v muzejski palači ponudili na ogled skupno pet predmetov, menda iz pukštajnske zapuščine barona Kometra, ki so jih očitno dojemali kot najdragocenejši sklop v muzejskem fondu zaščitne opreme.

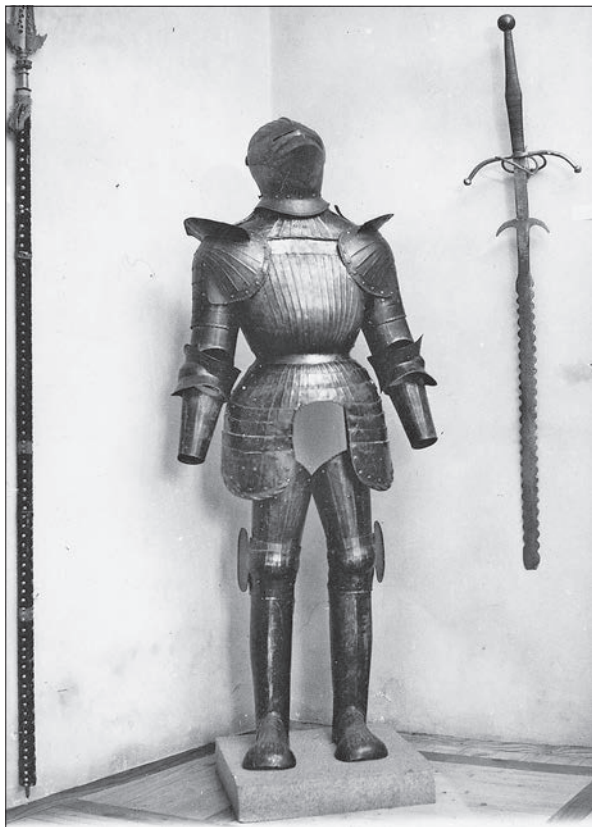
Logično bi bilo pričakovati, da bo uglednega gosta sprejel kateri od muzejskih kustosov, če ne sam ravnatelj Kastelic. Toda arhivski dokumenti kažejo, da je bil Thomasov ključni oziroma naj-

verjetneje celo edini sogovornik v Narodnem muzeju inženir Rudolf Berce, (najpozneje) od novembra 1945 zaposlen v Narodnem muzeju kot konservator oziroma preparator za kovinske arheološke najdbe. S preučevanjem oklepov se sicer ni nikoli ukvarjal, a to ni bila posebna ovira, saj tudi med drugimi člani tedanjega muzejskega kolektiva ne bi našli orožjeslovnega specialista. V primerjavi s preostalimi sodelavci so ga odlikovale nekatere druge kvalitete – obvladovanje angleškega in nemškega jezika, strokovne ambicije in želja po navezovanju stikov s tujimi strokovnjaki, ki ga je med drugim popeljala celo v Združene države Amerike.⁷⁸

Replika prsnega oklepa, 19. stoletje (NMS, inv. št. N 8114, foto: Tomaž Lazar).

⁷⁸ Nemeček, *Razvoj*, str. 68–69, 74–87.

Replika maksimilijanskega oklepa, razstavljena na Blejskem gradu okrog leta 1958 (NMS, inv. št. N 19817, foto: dokumentacija OZUU).

Kdo je odbral eksponate, ponujene v pregled gostujočemu strokovnjaku, ni jasno. Žal pri tem ni imel povsem srečne roke, saj je »jagodni izbor« vseboval kar dva očitna ponaredka. Prvi je bila historicistična replika rebrastega prsnega oklepa iz Wurzbachove zbirke (inv. št. N 8114), drugi prav tako v maksimilijanskem slogu zasnovana replika celopostavnega ploščnega oklepa z zaprtim šlemom (inv. št. N 19817), ki jo je muzeju leta 1913 podaril vitez Nikolaj Gutmansthal.

Od skupno petih predmetov, ponujenih v analizo, sta iz zbirke Hansa Kometra v resnici izhajala zgolj dva – celopostavni ploščni oklep iz delavnice Valentina Siebenbürgerja (inv. št. N 35361) in polovični oklep, okrašen z jedkanimi bojnimi motivi (inv. št. N 17776). Thomas je bil prvi izvedenec, ki je ta kapitalna, že vse od leta 1935 verjetno najprepoznavnejša primerka zaščitne opreme v muzejski orožarni točneje opredelil in hkrati popravil zmotne datacije iz Zormanovih cenitev. Maksimilijansko opravo je na podlagi žigov pripisal nürnberškemu mojstru Valentinu Siebenbürgerju ter jo po slogovnih značilnostih umestil v čas okrog 1520/25.⁷⁹ Poznejše raziskave

so to ekspertizo dopolnile zgolj v podrobnostih. Thomas sam je le malo pozneje ugotovil, da je treba datacijo oklepa pomakniti v malce poznejši čas, neposredno po Siebenbürgerjevi pridobitvi mojstrskega naziva leta 1531. Thomasovi sumi, da bi golenice utegnile biti poznejše izdelave, se niso potrdili, pač pa so metalurške analize dokazale, da je naličnik zaprtega šlema kakovostno izdelana replika, po vsej verjetnosti dodana med restavratorskimi posegi v drugi polovici 19. ali začetku 20. stoletja.⁸⁰

Za precej večji izziv se je pokazal jedkani polovični oklep. Thomas ga je opisal kot opravo za pehotni turnir italijanske izdelave iz časa okrog leta 1600 oziroma 1610, vendar s pridržkom, da sta stegenska žepa ponaredka iz 19. stoletja.⁸¹ Preiskave, opravljene v zadnjem desetletju, so te sklepe nekoliko revidirale. Garnitura namreč v sedanjem stanju zagotovo ni pristna, temveč je bila šele naknadno sestavljena v novo celoto in temeljito restavrirana. Njeno izvorno jedro je neprebojni kirasirski oklep za trup, ki so mu najverjetneje šele v 19. stoletju dodali sicer pristne, a prvotno nepovezane ročne ščitnike in

Huzarski kiras, srednja Evropa, okrog 1570–1580 (NMS, inv. št. N 5044, foto: Tomaž Lazar).

⁷⁹ Dokumentacija OZUU, s. n., Dopis Bruna Thomasa Narodnemu muzeju, s. d., Dunaj.

⁸⁰ Thomas, Nürnberger Plattnerkunst; Lazar, *Oklepi*, kat. št. 22; Kraner idr., Arheometalurške raziskave.

⁸¹ Dokumentacija OZUU, s. n., Dopis Bruna Thomasa Narodnemu muzeju, s. d., Dunaj.

šlem ter na novo restavrirane stegenske žepe in naličnik.⁸²

Morda največ pozornosti je dunajski izvedenec namenil huzarskemu kirasu iz časa okrog 1570–1580 (inv. št. N 5044), okrašenemu s pozlačenimi in bruniranimi bordurami. To je bil sploh prvi reprezentativni primerek zaščitne opreme v lasti Kranjskega deželnega muzeja, pridobljen že leta 1836 z donacijo grofa Gregoria de Totta iz Kopra. Thomas je ocenil, da je oklep pripadal visokemu častniku habsburške konjenice v Vojni krajini, glede na vrhunsko kakovost izdelave pa je njegov izvor iskal v katerem od najpomembnejših okleparskih središč južnonemškega prostora, predvsem v Augsburgu. Ob pomanjkanju žigov, ki bi omogočali identifikacijo delavnice, Thomas svojih hipotez ni zmozel nesporno dokazati, zato je ponudil tudi alternativno razlago, da gre za izdelek z območja habsburške Avstrije oziroma Vojne krajine. V splošnem Thomasova opredelitev »mejaškega« kiranja ostaja nepresežena vse do danes, saj je niso bistveno revidirali niti poznejši raziskovalci.⁸³

Na kraju samem izrečene ocene o starosti in vrednosti posameznih primerkov zaščitne opreme so v muzejskem kolektivu očitno vzbudile precej začudenja, celo pomislekov ali nelagodja zlasti v tistih točkah, ki se vsebinsko niso skladale z dotedanjimi »uradnimi« opredelitvami. Zato so na Thomasa naslovili dopis s skupno osmimi vprašanji. Zanimalo jih je predvsem, na kakšni podlagi je avstrijski izvedenec dva od predstavljanih eksponatov razglasil za ponaredka in kako bi utemeljil dataciji obeh oklepov iz Kometrove zbirke, ki se nista ujemali s – sicer nedvomno zgrešenimi – podatki v muzejski inventarni knjigi.⁸⁴ Thomas je pozivu ustregel s pismom, v katerem je precej potrpežljivo odgovoril na posamezne točke in svoje sklepe dodatno podkrepil z nekoliko daljšimi razlagami oziroma analogijami iz različnih tujih zbirk.⁸⁵

Kolikor lahko presodimo ob trenutnem stanju raziskanosti muzejskega arhiva, je bil to zadnji Thomasov stik z Narodnim muzejem. Da nanj še vsaj nekaj let ni povsem pozabil, opominja kratak pasus v reviji *Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums*. V leta 1963 objavljenem prispevku o nürnberških okleparjih je namreč pod opombo 6 posebej omenil rebrasto opravo Valentina Sie-

benbürgerja iz Ljubljane, le da je podprt z novimi dognanji tedaj že popravil njeno datacijo v čas okrog leta 1531.⁸⁶

ODLOČILNI POVOD ZA NOV ZAČETEK?

Na prvi pogled je Thomasov obisk v Narodnem muzeju izzvenel brez večjega odmeva. K temu so pripomogli različni dejavniki, predvsem pomanjkanje lastne orožjeslovne tradicije oziroma specializiranega kustosa, ki bi bil lahko mero-dajen sogovornik avstrijskemu kolegu, po drugi strani pa interna razmerja v delovnem kolektivu, zapostavljanje kulturnozgodovinskih zbirk in tematik ter zadržan odnos do navezovanja stikov z Zahodom v času otoplitve odnosov s Sovjetsko zvezo. Ne nazadnje je Narodni muzej le leto pozneje z odhodom Rudolfa Berceta izgubil ključnega akterja, ki bi kot *spiritus agens* mednarodnega povezovanja morda lahko ohranil komunikacijo z dunajskim kolegom, a se je nazadnje sam znašel v politični nemilosti tudi – oziroma prav zaradi – (pre)živahnih stikov s tujino.⁸⁷

Vendar bi bil tak sklep nekoliko prenačilen. Desetletje po koncu druge svetovne vojne so se v ljubljanskem Narodnem muzeju že začeli kazati znailci dolgoročnejših sprememb. Neuravnotežena razvojna politika, usmerjena zgolj v arheologijo, se je pokazala za slepo ulico. Osrednja nacionalna muzejska ustanova si v okvirih svojega poslanstva preprosto ni mogla privoščiti popolnega izločenja kulturnozgodovinskega gradiva, ki je bilo v preteklosti enakopraven del muzejskega fonda, v očeh velikega dela javnosti pa celo najatraktivnejši del prvotne stalne razstave.⁸⁸ Grenak priokus je zapustila tudi izkušnja Federalnega zbirnega centra, iz katerega naj bi domače muzejske ustanove pridobile zaplenjene oziroma nacionalizirane predmete premične kulturne dediščine, a se je njihova glavšina nazadnje porazgubila po »neznanih« poteh.⁸⁹

Nauk te zgodbe je tudi ravnatelj Kastelica prepričal, da mora Kulturnozgodovinskemu oddelku dopustiti primerno raven avtonomije in možnosti strokovnega razvoja predvsem na tistih dotlej zapostavljenih področjih, ki so zahtevala prednostno obravnavo. Da se je med njimi znašla tudi zbirka orožja, je bila gotovo v vse prej kot zanemarljivem deležu posledica zunanjih spodbud, izraženih sredi petdesetih let 20. stoletja. Zdi se, da se slovenski muzealci niso zares zavedali nje-

82 Lazar, *Oklepi*, kat. št. 23; Fajfar idr., Arheometalurške raziskave.

83 Lazar, *Oklepi*, kat. št. 41.

84 Dokumentacija OZUU, s. n., Osnutek dopisa Brunu Thomasu, s. d., [Ljubljana].

85 Dokumentacija OZUU, s. n., Dopis Bruna Thomasa Narodnemu muzeju, s. d., Dunaj.

86 Thomas, *Nürnberger Plattnerkunst*, str. 99.

87 Nemeček, *Razvoj*, str. 86–87.

88 Arhiv NMS, šk. 1958–1961 (1961), št. 725.

89 Arhiv NMS, šk. 1958–1961 (1958), s. n., 10. 2. 1958, Statut Narodnega muzeja v Ljubljani; Lazar, *Oddelek*, str. 330–331.

ne vrednosti, vse dokler jih ni predramil izkazani interes beograjskega Vojnega muzeja, ko se je pokazalo, da bogastvo ljubljanske muzejske orožarne presega vse druge podobne celote, ki so tisti čas obstajale v jugoslovanskem prostoru.⁹⁰ Obisk Bruna Thomasa jih je po drugi strani opomnil na očitne vrzeli v strokovnih kompetencah in potrebo po veliko bolj poglobljenem pristopu k preučevanju vojaškozgodovinske dediščine, ki je ostajala še popolna bela lisa.

Najsi so v kolektivu Narodnega muzeja poduk dojeli neposredno ali bolj podzavestno, je njegov učinek postal viden najpozneje leta 1959, ko je zbirka orožja prvič postala predmet velikopoteznejše obravnave – sprva sicer prvenstveno s konservatorsko-restavratorskega vidika, saj so želeli »dekorativen« izbor gradiva vključiti v novo stalno razstavo na Blejskem gradu. Nalogo so zaupali preparatorju Ferdinandu Tanciku s Kulturnozgodovinskega oddelka, a pod strokovnim vodstvom inženirke kemije Nade Sedlar, ki je v okviru sveže

Ferdinand Tancik (1925–1973) (foto: dokumentacija OZUU).

⁹⁰ Tega se je vsaj do določene mere zavedal že Josip Mal, čeprav zbirki orožja v muzejski razvojni viziji ni namenil posebnega poudarka. Arhiv NMS, šk. 1945, št. 58, str. 7.

ustanovljenega Oddelka za konservacijo v muzejsko prakso vpeljala nove konservatorsko-restavratorske postopke in pristope.⁹¹

Tancik je bil tedaj član muzejskega kolektiva že skoraj sedem let, dejaven kot preparator za kulturnozgodovinsko, predvsem umetnoobratno kovinsko gradivo.⁹² Nove zadolžitve, ki je sovpadla z inventarno revizijo zbirke, se je lotil zelo vestno in se sčasoma povsem posvetil raziskovanju orožja oziroma vojaške zgodovine.⁹³ Od leta 1957, ko se je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani vpisal na študij zgodovine in umetnostne zgodovine, se je v to področje usmeril tudi na akademski ravni ter pozneje diplomiral z dvema pionirskima prispevkoma – prvim (1964) o razvoju topništva na Slovenskem⁹⁴ in drugim (1965) o okrasnih oklepih iz zbirke Narodnega muzeja.⁹⁵

S pridobljeno univerzitetno izobrazbo je Tancik napredoval na mesto muzejskega kustosa in tako postal polnopravni skrbnik zbirke orožja. Do začetka sedemdesetih let je sledilo najplodovitejše obdobje njegovega življenja. Nase je opozoril z več odmevnimi prispevki, denimo o vojnih operacijah v Ilirskih provincah v letih 1813–1814⁹⁶ in analizah škofjeloških inventarjev iz 14. stoletja,⁹⁷ s študijo okrašenih oklepov, s katero je nadgradil prvotno diplomsko nalogo na študijski smeri umetnostne zgodovine,⁹⁸ in člankom o vojni stroki v obdobju 1500–1650.⁹⁹ V muzejski sferi je največji uspeh dosegel z obsežno, sintetično zasnovano pregledno razstavo *Orožje in bojna*

⁹¹ Arhiv NMS, šk. 1959, št. 1454; Nemeček, *Razvoj*, str. 89–90.

⁹² Težje je odgovoriti na vprašanje, ali je imel Tancik še kake druge predispozicije za poznejšo specializacijo za preučevanje orožja in vojaške zgodovine. V življenjepis, ohranjenem v njegovi personalni mapi, je zapisal, da je bil v času druge svetovne vojne vse do začetka maja 1945 nemški vojni ujetnik v taborišču Stammlager III.B v Fürstenbergu oziroma Frankfurtu na Odri, Hannovru, Münchnu in Berlinu. K tej izjavi je priložen dokument policijske inšpekcije Charlottenburg, ki potrjuje, da je bil »srbski poročnik Ferdinand Tancik« tamkajšnji vojni ujetnik od 10. 9. 1943 do 2. 5. 1945. Toda v dostopnih podatkih ni mogoče najti nobenega dokaza, kdaj naj bi opravil vojaško šolanje oziroma celo pridobil častniški čin. Po lastnih izjavah naj bi ga v ujetništvo odvedli po opravljenih štirih razredih realne gimnazije, zato ni jasno, kako naj bi v istem času zaključil šolanje na vojni akademiji. Dvome vzbuja tudi potrdilo iz leta 1947, po katerem je bil zaradi hude kratkovidnosti razglašen za stalno nesposobnega vojaške službe. Gl. Arhiv NMS, personalna mapa Ferdinanda Tancika.

⁹³ Arhiv NMS, šk. 1959, s. n., Ljubljana, 14. II. 1959, Poročilo kulturnozgodovinskega oddelka o delu v letu 1959.

⁹⁴ Tancik, *Topništvo*.

⁹⁵ Tancik, *Dekorirani*.

⁹⁶ Tancik, *Ob 150-letnici*.

⁹⁷ Tancik, *Orožje v škofjeloškem*.

⁹⁸ Tancik, *Ukrasni oklopi*.

⁹⁹ Tancik, *Vojna stroka*.

oprema od naselitve Slovencev do konca 17. stoletja iz leta 1971,¹⁰⁰ ki je dve leti pozneje postala del stalne postavitve v muzejski palači.¹⁰¹

V vsega niti desetletje trajajoči akademski karieri si je Tancik ustvaril sloves prvega slovenskega specialista za vojaško zgodovino in materialno zapuščino starejših obdobij. Z odmevnimi muzejskimi razstavami ter strokovnimi in poljudnejšimi objavami – zlasti v reviji *Naša obramba* – mu je uspelo doseči zelo široko občinstvo ter prebuditi množično zanimanje za dotlej povsem spregledane teme nacionalne zgodovine oziroma kulturne dediščine.¹⁰² Njegovo delo je naletelo na izjemno pozitiven odziv muzejskih kolegov tudi v širšem jugoslovanskem prostoru, kjer se je ob srbski etnologinji Djurdjici Petrović (1927–2003) ter hrvaški zgodovinariki in umetnostni zgodovinariki Mariji Šerčer (1933–2021) uveljavil kot eden od ključne trojice začetnikov domače orožjeslovske šole.

Vendar so se v ozadju spodbudnih odmevov skrivale tudi nevarne pasti. Podobno kot številni drugi pionirji je bil Tancik v veliki meri samouk, prisiljen delovati v okolju brez obstoječe poklicne tradicije. Domača stroka je njegove prispevke sprejemala z navdušenjem, a žal tudi brez kakršne koli kritične distance. Zato je ostalo neopaženo, da so Tancikove študije v večini primerov šele prvi poskusi resnejše obravnave zelo zahtevnih raziskovalnih vprašanj, nikakor ne dokončni odgovori nanje. Namesto da bi jih uporabili kot dobrodošlo iztočnico za nadaljnje delo, so za več desetletij ostale brez temeljitega vsebinskega pretresa oziroma nujno potrebnih nadgradenj.¹⁰³

Iz udobja že več kot polstoletne časovne oddaljenosti Tancikovemu pionirskemu delu ne bi bilo umestno pretirano očitati neizogibne vsebinske pomanjkljivosti. Že zaradi zgodovinske objektivnosti pa je prav, da njegove dosežke poskusimo ovrednotiti v nekoliko bolj izostreni perspektivi. Ob prebiranju dokumentov v arhivu Narodnega muzeja Slovenije se razkriva precej kaotična realnost formativnega obdobja Kulturnozgodovinskega oddelka, ki se je zaradi usodnih posledic muzejske reorganizacije še deset let po koncu druge svetovne vojne ukvarjal skoraj izključno s tehničnimi in logističnimi izzivi, preden so njegovi člani končno dobili pravo priložnost za strokovno specializacijo. Muzejska zbirka orožja in bojne opreme je postala ena prvih celot v kulturnozgodovinskem fondu, ki so se preoblikovale

v samostojen kustodiat – formalno najpozneje leta 1962 oziroma 1964.¹⁰⁴ Toda veliko vprašanje je, ali bi se to v resnici zgodilo, če ljubljanskih muzealcev na vrednost njihove historične orožarne ne bi najprej opozorili zunanji akterji.

V tej luči je pomembno vlogo odigrala celo na videz tako minorna epizoda, kot je bil obisk Bruna Thomasa januarja 1956. V prihodnjih letih je Tancik njegove opredelitve sprejel brez pridržkov in bistvene vsebinske nadgradnje, a žal tudi brez ustreznega citiranja ali javnega priznanja. Kot da bi bile plod njegovih lastnih, izvirnih ugotovitev, je namreč Thomasove opredelitve oziroma kar celotne ekspertize dobesedno prepisal v članku o okrašenih ploščnih oklepih¹⁰⁵ ter pozneje povzel v razstavnem katalogu iz leta 1971,¹⁰⁶ ne da bi se dunajskemu kolegu oddolžil vsaj s skopo omembo.¹⁰⁷

TEMELJI SLOVENSKEGA OROŽJESLOVSTVA

Življenjska pot Ferdinanda Tancika se je nenadno sklenila septembra 1973, a ne glede na vse zadrege zgodnjih dni orožjeslovja na Slovenskem je bil ključni premik k bolj sistematičnemu vrednotenju vojaškozgodovinske dediščine tedaj že dosežen. V Narodnem muzeju Slovenije se je dolgoročno utrdila zavest o zgodovinskem pomenu zbirke orožja in bojne opreme ter potrebi po sistematičnem obdelovanju te tematike v okviru samostojnega kustodiata na Oddelku za zgodovino in uporabno umetnost. Najvidnejši rezultat tega dela je niz razstav, ki so v večjem obsegu predstavile vojaško dediščino določenih zgodovinskih obdobij, denimo *Bitka pri Sisku* (1993), *Gotika v Sloveniji* (1995), *Theatrum vitae et mortis humanae* (2002), *Ljublanica – kulturna dediščina reke* (2009), *Pod Napoleonovim orlom. 200 let ustanovitve Ilirskih provinc* (2009/10), *Vitez, dama in zmaj. Dediščina srednjeveških bojevnikov na Slovenskem* (2012–2014), *Fronte se začenejo prebujati. Rudolf Cvetko in prva svetovna vojna* (2014), *Poti samurajev. Japonsko orožje in bojevnikiška kultura na Slovenskem* (2017),¹⁰⁸ še najobsežnejši in najpreglednejši izbor histo-

¹⁰⁰ Tancik, *Orožje in bojna oprema*.

¹⁰¹ Reisp, Letno poročilo 1971; Letno poročilo 1973 in 1974.

¹⁰² Prim. Slovenski biografski leksikon, g. Ferdinand Tancik: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi682460/>.

¹⁰³ Prim. Lazar, *Oklepi*, str. 18–19.

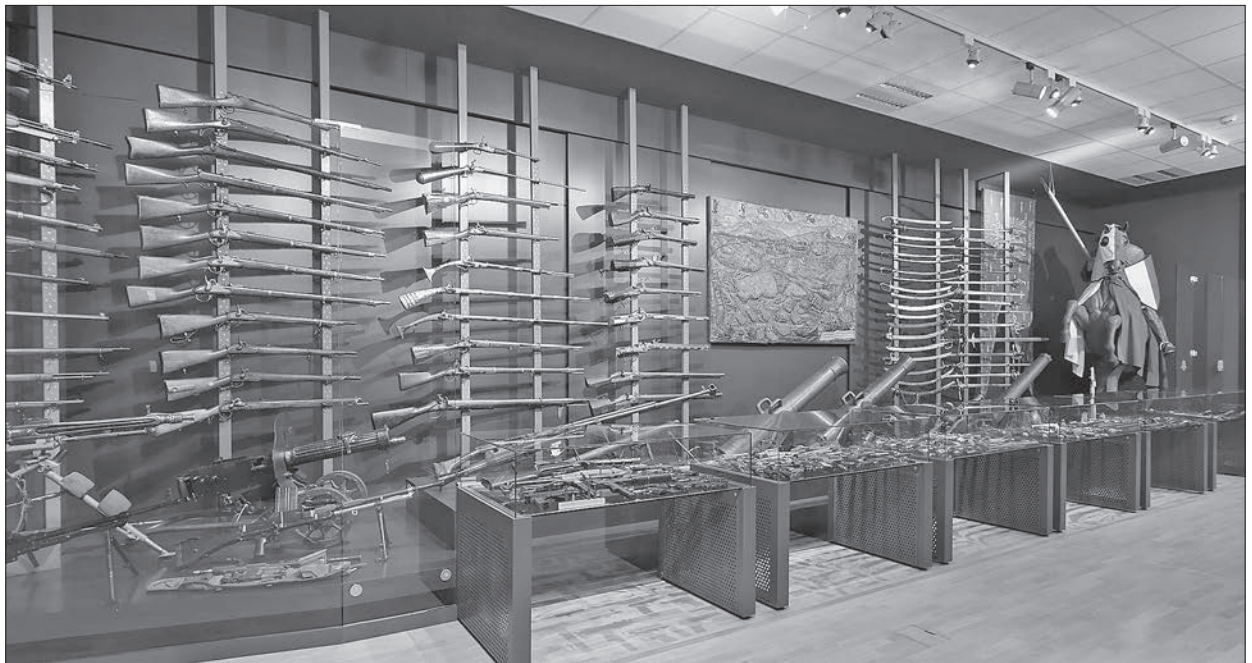
¹⁰⁴ Arhiv NMS, šk. 1962, št. 473; personalna mapa Ferdinanda Tancika.

¹⁰⁵ Tancik, *Ukrasni*, str. 88–92.

¹⁰⁶ Tancik, *Orožje*, kat. št. 119, 122, 207.

¹⁰⁷ Pa tudi brez upoštevanja Thomasovih poznejših prispevkov, ki jih Tancik po vsej verjetnosti niti ni poznal. Zato je v razstavnem katalogu *Orožje in bojna oprema od naselitve Slovencev do 17. stoletja* oklep Valentina Siebenbürgerja še vedno datiral po Thomasovi prvotni ekspertizi, ne pa revidirani objavi iz leta 1963. Gl. Thomas, *Nürnberger Plattnerkunst*, str. 99.

¹⁰⁸ Za podatke o navedenih razstavah oziroma katalogih gl. seznam literature.

Stalna razstava zbirke orožja in bojne opreme na Metelkovi po prenovi leta 2016 (foto: Tomaž Lauko).

rične oborožitve pa po celoviti prenovi leta 2016 pomeni stalna razstava v okviru zgodovinskih in umetnostnih zbirk na ljubljanski Metelkovi.

Tancikovi zgledi, ne nazadnje intenzivno terensko delo in dejavno sodelovanje z domačimi kolegi oziroma pokrajinskimi muzeji, so odločilno vplivali tudi na druge slovenske muzejske ustanove, da svoje zbirke orožja bolj sistematično predstavijo oziroma preučijo. V zadnjih desetletjih se je tako zvrstilo več stalnih ali občasnih razstav, posvečenih tematiki historičnega orožja – med drugim v Posavskem muzeju Brežice (1995),¹⁰⁹ Loškem muzeju (2010)¹¹⁰ ter pokrajinskih muzejih Celje (2006),¹¹¹ Ptuj-Ormož (1999)¹¹² in Maribor (2012),¹¹³ če se omejimo predvsem na tiste, ki jih je pospremila kataloška publikacija.

V tretjem desetletju 21. stoletja še vedno velja, da je preučevanje vojaške zgodovine in posebej materialne dediščine starejših obdobj v slovenski stroki dokaj obrobna niša, s katero se poklicno ukvarja zgolj peščica specialistov. Ob izrazito zapoznelem razvoju domače orožjeslovne tradicije, ki se je začela otipljiveje oblikovati šele v šestdesetih letih 20. stoletja, česa drugega niti ne bi mogli pričakovati. Kljub temu nas lahko pogled na prehojeno pot navdaja z optimizmom. Zgodnji poskusi orožjeslovnih in vojaškozgodovinskih študij so postopoma ustvarili temelj za zdaj še šibke, a vendarle nezadržno razvijajoče se in vse bolj razvejane raziskovalne discipline, ki je v začetni fazi metodološko izhajala iz zgodovinopisja in umetnostne zgodovine, danes pa enakopravno vključuje tudi arheologijo in naravoslovne vede oziroma analitska orodja.

Take strokovne ravni zagotovo ne bi dosegli brez naporov domačih pionirjev, a tudi zunanjih spodbud in znanja tujih kolegov, čeprav je bil njihov prispevek pozneje morda zamolčan. Predvsem pa ne moremo zanemariti odločilne vloge, ki jo je v tem procesu odigral Narodni muzej Slovenije – po eni strani kot varuh pomembne zbirke historičnega orožja, po drugi strani kot znanstveno središče, ki je v slovensko raziskovalno sfero uvedlo dotlej tako rekoč nedotaknjeno tematiko.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

Arhiv NMS – Arhiv Narodnega muzeja Slovenije, Ljubljana

Arhivske mape za leta 1918, 1924–1926, 1931–1935, 1945, 1955–1956, 1958–1961, 1962.

Dokumentacija OZUU – Dokumentacija Oddelka za zgodovino in uporabno umetnost Narodnega muzeja Slovenije

Indok center – Ministrstvo za kulturo, Informacijsko-dokumentacijski center za dediščino, Ljubljana

ČASOPISI

Jutro, 1932.

Ljudska pravica, 1956.

Slovenski poročevalec, 1956.

Tovariš, 1956.

LITERATURA

Badovinac, Tatjana in Jeličič, Janko: *Orožje*. Celje: Pokrajinski muzej Celje, 2006.

Boenheim, Wendelin: *Handbuch der Waffenkunde. Das Waffenwesen in seiner historischen Entwicklung vom Beginn des Mittelalters bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*. Seemanns kunstgewerbliche Handbücher, Band VII. Leipzig: E. A. Seemann, 1890.

Bonaparte, Louis-Napoléon: *Études sur le passé et l'avenir de l'artillerie*. Paris: J. Dumaine, 1846–1871.

Ciglenečki, Marjeta in Selinšek, Polona: *Zbirka orožja na ptujskem gradu*. Ptuj: Pokrajinski muzej, 1999.

Czeike, Felix: *Historisches Lexikon Wien*. Wien: Kremayr Scheriau, 1997.

Dejak, Vlasta: *Orožje iz Posavskega muzeja*. Brežice: Posavski muzej, 1995.

Demmin, August: *Die Kriegswaffen in ihren geschichtlichen Entwicklungen von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Eine Encyklopädie der Waffenkunde*. Leipzig: P. Friesenhahn, 1893.

Demmin, August: *Die Kriegswaffen in ihrer historischen Entwicklung von der Steinzeit bis zur Erfindung des Zündnadelgewehrs. Ein Handbuch der Waffenkunde*. Leipzig: E. A. Seemann, 1869b.

Demmin, August: *Die Kriegswaffen in ihrer historischen Entwicklung. Von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart*. Leipzig: E. A. Seemann, 1886.

Demmin, Auguste: *Guide des amateurs d'armes et armures anciennes*. Paris: Jules Renouard, 1869.

Deschmann, Karl: *Führer durch das Krainische Landes-Museum Rudolfinum in Laibach*. Laibach: Landes-Museum, 1888.

Die Eröffnung des Landes-Museums in Laibach, wie selbe den 4. October 1831, zur Feier des allerhöchsten

¹⁰⁹ Dejak, *Orožje*.

¹¹⁰ Mlakar idr., *Kaj jemlješ*.

¹¹¹ Badovinac in Jeličič, *Orožje*.

¹¹² Ciglenečki in Selinšek, *Zbirka orožja*.

¹¹³ Toifl, *Govorica*.

- Namensfestes Sr. Majestät unsers allgeliebten Kaisers abgehalten wurde* (ur. Franz Joseph Graf von Hohenwart). Laibach: Graf von Hohenwart, 1832.
- Dular, Janez: Dr. Dragotin Lončar. Prezrti ravnatelj Narodnega muzeja. *Argo* 51, 2008, št. 2, str. 42–45.
- Fajfar, Peter in Nečemer, Marijan in Žužek, Borut: Arheometalurške raziskave jedkanega oklepa N 17776. *Oklepi iz Narodnega muzeja Slovenije* (ur. Tomaž Lazar). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021, str. 347–356.
- Ffoulkes, Charles J.: *The Armourer and His Craft from the XIth to the XVIth Century*. London: Methuen & Co., 1912.
- Fronte se začenjajo prebujati. Rudolf Cvetko in prva svetovna vojna (ur. Jože Podpečnik, Nina Vošnjak). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2014.
- Gamber, Ortwin in Beaufort, Christian: *Katalog der Leibrückkammer 2. Der Zeitraum von 1530–1560*. Busto Arsizio: Bramante, 1990.
- Gamber, Ortwin: Der Harnisch im 16. Jahrhundert. *Waffen- und Kostümkunde*, 41, 1999, str. 97–120.
- Gamber, Ortwin: Harnischstudien 5. Stilgeschichte des Plattenharnisches von den Anfängen bis um 1440. *Jahrbuch des Kunsthistorischen Sammlungen in Wien*, 14, 1953, str. 53–92.
- Gamber, Ortwin: Harnischstudien 6. Stilgeschichte des Plattenharnisch von 1440–1510. *Jahrbuch des Kunsthistorischen Sammlungen in Wien*, 15, 1955, str. 31–102.
- Gilmour, David: Fakes and their Detection by Analysis. *Arms and Armour. History, Conservation and Analysis* (ur. Alan Williams, Keith Downen). London: Archetype Publications, 2021, str. 205–214.
- Gotika v Sloveniji. *Svet predmetov* (ur. Maja Lozar Štamcar). Ljubljana: Narodni muzej, 1995.
- Grafenauer, Bogo: Problemi in naloge slovenskega zgodovinopisja v našem času. *Zgodovinski časopis* 1, 1947, št. 1–4, str. 11–30.
- Haenel, Erich: *Alte Waffen*. Berlin: R. C. Schmidt & Co., 1920.
- Hewitt, John: *Ancient Armour and Weapons in Europe 1–3*. Oxford, London: John Henry, James Parker, 1855–1860.
- Hewitt, John: *The Tower. Its History, Armouries, and Antiquities*. London: Master General and Board of Ordnance, 1841.
- Hohenwart, Franz Joseph Graf von: *Leitfaden für die das Landes-Museum in Laibach Besuchenden*. Laibach: mit Ignaz Aloys Edlen v. Kleinmayr'schen Schriften, 1836.
- Horvat, Jasna: Dr. Josip Mal in njegov »trajen spomenik v Narodnem muzeju«. *Predmet kot reprezentanca: okus, ugled, moč* (ur. Maja Lozar Štamcar). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2009, str. 418–470.
- Istanič, Janka: Arheologija. *Narodni muzej Slovenije – 200 let* (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021, str. 339–364.
- Kastelic, Jože: Narodni muzej v Ljubljani in njegovi problemi. *Zgodovinski časopis* 4, 1950, str. 195–207.
- Kos, Mateja: Umetnostna zbirka – Narodni muzej versus Narodna galerija? *Narodni muzej Slovenije – 200 let* (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021, str. 231–245.
- Kotar, Jernej: Od nastopa Karla Dežmana do preoblikovanja v Narodni muzej (1852–1924). *Narodni muzej Slovenije – 200 let* (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021, str. 65–79.
- Kotar, Jernej: Od ustanovitve Kranjskega deželnega muzeja v Ljubljani do odhoda kustosa Henrika Freyerja (1821–1852). *Narodni muzej Slovenije – 200 let* (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021, str. 23–63.
- Kraner, Jakob in Fajfar, Peter in Zorc, Borut in Knap, Matjaž: Arheometalurške raziskave maksimilijanskega oklepa N 35361. *Oklepi iz Narodnega muzeja Slovenije* (ur. Tomaž Lazar). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021, str. 331–345.
- Lazar, Tomaž: Baron Hans Kometer in njegova zbirka starin z dvorca Pukštajn. *Kronika* 63, 2015, št. 2, str. 293–318.
- Lazar, Tomaž: Od postopnih nadgradenj do reorganizacije Narodnega muzeja (1889–1947). *Narodni muzej Slovenije – 200 let* (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021, str. 167–185.
- Lazar, Tomaž: Oddelek za zgodovino in uporabno umetnost ter njegovi predhodniki. *Narodni muzej Slovenije – 200 let* (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021, str. 317–337.
- Lazar, Tomaž: *Oklepi iz Narodnega muzeja Slovenije. Zaščitna oprema od visokega srednjega do zgodnjega novega veka*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021.
- Ljubljana – kulturna dediščina reke (ur. Peter Turk, Janika Istanič, Timotej Knific, Tomaž Nabergoj). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2009.
- Ložar, Rajko: Arheološki oddelek. *Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani. Kulturno zgodovinski del* (ur. Josip Mal). Ljubljana: Narodni muzej, 1931, str. 21–79.
- Makarovič, Marija: O Grebenčevi zbirki v Etnografskem muzeju v Ljubljani. *Slovenski etnograf* 15, 1962, str. 243–252.
- Mal, Josip: *Vodnik po zbirkah Narodnega muzeja v Ljubljani. Kulturno zgodovinski del*. Ljubljana: Narodni muzej, 1931.
- Mann, James: *Wallace Collection Catalogues. European*

- Arms and Armour 1. Armour*. London: The Trustees of the Wallace Collection, 1962.
- Mann, James: *Wallace Collection Catalogues. European Arms and Armour 2. Arms*. London: The Trustees of the Wallace Collection, 1962.
- Meyrick, Samuel R.: *A Critical Enquiry into Antient Armour as it Existed in Europe, but particularly in England, from the Norman Conquest to the Reign of King Charles II.* London: H.G. Bohn, 1824.
- Mlakar, Jana idr.: *Kaj jemlješ ti orožje, sin? Ognjeno orožje na Loškem gradu*. Škofja Loka: Loški muzej, 2010.
- Nabergoj, Tomaž: *Srednjeveško orožje in bojna oprema iz reke Ljubljanice* (doktorska disertacija). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, 2015.
- Narodni muzej Slovenije – 200 let (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021.
- Nemeček, Nataša: *Razvoj konservatorske delavnice v Narodnem muzeju in pregled konservatorskih/restavratorskih tehnik s poudarkom na arheološki in umetnostno-obrtni kovini* (magistrsko delo). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Akademija za likovno umetnost in oblikovanje, 2013.
- Oitzl, Gašper: »Srebro malega človeka« v Narodnem muzeju Slovenije. *Kronika* 71, 2023, št. 2, str. 335–366. DOI: <https://doi.org/10.56420/Kronika.71.2.07>
- Oitzl, Gašper: Od dvorane v liceju do muzejske palače (1831–1888). *Narodni muzej Slovenije – 200 let* (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021, str. 149–165.
- Petersen, Jan G. T.: *De Norske Vikingesverd. En typologisk-kronologisk studie over Vikingetidens vaaben*. Kristiania: Jakob Dybwad, 1919.
- Petrović, Veljko in Oberhammer, Vinzenz: *Od Tiziana do Tiepola. Remekdela mletač kog slikarstva i vajarstva iz bečkog Kunsthistorisches Museum*. Beograd: Komisija za kulturne veze sa inostranstvom FNRJ, 1955.
- Pod Napoleonovim orlom. 200 let ustanovitve Ilirskih provinc / Sous les aigles Napoléoniennes. Bicentenaire des provinces Illyriennes* (ur. Anja Dular et al.). Ljubljana: Narodni muzej, 2010.
- Poti samurajev. *Japonsko orožje in bojvniška kultura na Slovenskem* (ur. Tomaž Lazar). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2017.
- Pyhrr, Stuart: *A History of Arms and Armour Conservation at the Metropolitan Museum. Make All Sure* (ur. Robert Douglas Smith). Leeds: Basiliscoe Press, 2006, str. 105–113.
- Rathgen, Bernhard: *Das Aufkommen der Pulverwaffe*. München: Die schwere Artillerie, 1925.
- Rathgen, Bernhard: *Das Geschütz im Mittelalter*. Berlin: VDI-Verlag, 1928.
- Reisp, Branko: Letno poročilo Narodnega muzeja v Ljubljani za leto 1971. *Argo* 1, 1972, št. II–2, str. 44–62.
- Reisp, Branko: Letno poročilo Narodnega muzeja v Ljubljani za leto 1973 in 1974. *Argo* 13–14, 1976, str. 3–40.
- Reisp, Branko: Zastava kranjskega plemiškega poziva iz bitke pri Sisku leta 1593. *Kronika* 40, 1992, št. 2, str. 83–87.
- Rogelj Škafar, Bojana in Frelih, Marko: Etnografske zbirke in predmeti v Kranjskem deželnem muzeju – obrobni predstavniki dežele Kranjske in eksotični pričevalci neevropskih kultur. *Narodni muzej Slovenije – 200 let* (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar, Gašper Oitzl). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021, str. 247–269.
- Schmidburg, Joseph C. von: *An die vaterländischen Freunde der Wissenschaften*. [Laibach], 1823.
- Tancik, Ferdinand: *Dekorirani oklepi v zbirki Kulturnozgodovinskega oddelka Narodnega muzeja v Ljubljani* (diplomsko delo). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino, 1965.
- Tancik, Ferdinand: Ob 150-letnici vojnih operacij 1813–1814 v mejah Ilirskih provinc. *Kronika* 11, 1963, št. 3, str. 185–192, in 12, 1964, št. 1, str. 37–48.
- Tancik, Ferdinand: *Orožje in bojna oprema od naselitve Slovencev do 17. stoletja*. Ljubljana: Narodni muzej, 1971.
- Tancik, Ferdinand: Orožje v škofjeloškem gradu v prvi četrtini 14. stoletja. *Loški razgledi* 13, 1966, str. 44–66.
- Tancik, Ferdinand: *Topništvo na Slovenskem* (diplomsko delo). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, 1964.
- Tancik, Ferdinand: Ukrasni oklopi u Narodnom muzeju u Ljubljani. *Muzej primenjene umetnosti. Zbornik* 9–10 (1963–1965), 1966, str. 81–100.
- Tancik, Ferdinand: Vojna stroka v obdobju od leta 1500 do 1650. *Situla* 13, 1973, str. 69–92.
- Theatrum vitae et mortis humanae. Prizorišče človeškega življenja in smrti. Katalog / The Theatre of Human Life and Death. Catalogu* (Maja Lozar Štamcar, Maja Žvanut). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2002.
- Thomas, Bruno, *Nürnberger Plattnerkunst in Wien. Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums*, 1963, str. 89–99.
- Toifl, Leopold: *Govorica orožja / The Language of Weapons*. Maribor: Pokrajinski muzej Maribor, 2012.
- Viollet-le-Duc, Eugène-Emmanuel: *Dictionnaire raisonné du mobilier français de l'époque carlovingienne à la Renaissance* 5. *Armes de guerre offensives et défensives*. Paris: A. Morel et Cie., 1874.
- Vitez, dama in zmaj. *Dediščina srednjeveških bojevnikov na Slovenskem 2. Katalog* (ur. Tomaž Lazar, Tomaž Nabergoj, Polona Bitenc) Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2013.
- Volčjak, Jure: Od stanovske ideje do cesarske potrditve. Domovinski/deželni muzej v Ljubljani v obdobju 1821–1826 v luči dunajskega gradiva. *Narodni muzej Slovenije – 200 let* (ur. Tomaž Lazar, Jernej Kotar,

- Gašper Oitzl). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2021, str. 81–107.
- Wilczek, Graf [Hans]: *Erinnerungen eines Waffensammlers. Vortrag gehalten am Gesellschaftsabend österreichischer Kunstfreunde zu Wien den 3. Dezember 1903*. Wien: Adolf Holzhausen, 1903.
- Zelinka, Darinka: *Koptske tkanine v Narodnem muzeju v Ljubljani*. Ljubljana: Narodni muzej, 1963 (Situla 6).
- Zorman, Ivan: *Zapisnik cenitve umetnostnih, umetno-obrtnih in kulturno historičnih premičnin v gradu Puchensteinu*. Ljubljana: Narodna Galerija (tipkopis), ok. 1932.
- Žargi, Matija: *Bitka pri Sisku 1593–1993*. Ljubljana: Narodni muzej, 1993.
- Žvanut, Maja: *Pogled nazaj. Zadovoljstvo s priokusom grenkobe*. *Argo* 39, 1996, št. 1–2, str. 44–46.

SPLETNE STRANI

Austria Forum:

https://austria-forum.org/af/AustriaWiki/Bruno_Thomas

Slovenski biografski leksikon:

Ferdinand Tancik: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi682460/>

SUMMARY

Early studies of the arms and armour collection in the National Museum of Slovenia

The study of arms and armour, or more generally, the military historical heritage of the premodern era, has no firmly established tradition in Slovenian scholarship. This may be explained by various factors – on the one hand, the widely entrenched notions of Slovenian past reduced to a mythologised nation of peace-loving country folk, while on the other, it is an inherent byproduct of Slovenia's geopolitical position at the relative periphery that precluded the local creation of representative arms and armour collections belonging to noble elites, which could over time evolve into the core of a recognisable public museum as has been the case in many other European societies.

A lack of a well-defined approach towards military historical heritage was apparent during the formation of the Carniolan Provincial Museum in Ljubljana, established in 1821, where this particular research field remained decidedly neglected until the end of World War II. It was largely glossed over by the museum's founding fathers and received little consideration over the next century of the institution's existence and subsequent evolution into the National Museum as the generations of curators continued to treat arms and armour simply as a subset of applied

art, mainly of aesthetic and technological interest, and therefore not primarily as relevant testimonies of the province's past.

During the 1930s, the museum's historical armoury was greatly enriched due to the large-scale acquisitions of private collections. The fresh influx of medieval and particularly early modern arms and armour brought about a dramatic expansion of the museum's permanent exhibition, much to the acclaim of the general public. However, for several decades, the newly incorporated artefacts were not subjected to much-needed scholarly scrutiny that would allow a proper dating and evaluation of the individual pieces and a reliable differentiation between authentic originals and later forgeries or replicas.

Despite the rapid advances in arms and armour studies made elsewhere across Europe at the time, the subject was largely ignored in Slovenia even during the interwar period – much to the peril of the local scholarship, as was demonstrated particularly drastically in 1932 during the assessment of an important arms and armour collection of Pukštajn (Puchenstein) Manor near Dravograd. Despite the painstaking efforts of experts involved in this task, the official evaluation of the collection contained markedly conspicuous inconsistencies and flawed interpretations that revealed a remarkable lack of familiarity with historical arms and armour, even among Slovenia's eminent museum curators, art historians, and experts in the protection of cultural heritage.

The end of World War II coincided with a thorough reorganisation of the National Museum in Ljubljana, motivated to a considerable extent by ideological objectives. In 1947, the institution was temporarily transformed into a *de facto* archaeological museum as the permanent exhibition was almost entirely purged of the rich cultural history collections, perceived by the new communist regime as unwelcome remnants of the former noble and bourgeois elites. The vast majority of exhibits from the arms and armour collection were therefore moved to highly unsuitable makeshift storage premises at the Ljubljana Castle, while the then museum director Jože Kastelic went on to openly negotiate the sale of its highlights to the Belgrade Military Museum.

By a favourable turn of events, the National Museum was visited on 30 January 1956 by the Viennese curator Dr Bruno Thomas, a leading international specialist in historical armour. Upon a closer inspection of several selected pieces, Thomas submitted the very first professionally grounded analysis of armour from the museum's collection that presented a major revision of earlier and much less accurate assessments. The interest of outside collaborators and connoisseurs would prove instrumental in helping the Ljubljana curators recognise the true significance of their arms and armour collection as perhaps the most prominent whole of its kind throughout Yugoslavia at the time.

Shortly afterwards, this development stimulated the creation of a curatorial post specifically devoted to arms and armour. Its tasks were entrusted to Ferdinand Tancik (1925–1973), who was initially employed as a restorer and, from 1964, as a full-time curator. In the difficult years of post-war recovery, Tancik immersed himself entirely in the study of arms and armour and, more generally, the military history of the premodern era. In these fields, he establi-

shed himself as the first formally trained Slovenian museum specialist. While his career was tragically cut short barely a decade later, and despite various shortcomings of his pioneering work, Tancik nevertheless succeeded in building the foundations of the still quite modestly developed yet continuously evolving studies of historical arms and armour and military history in Slovenia.